

EGO

Humanistisch Opleidings Instituut
BIBLIOTHEEK
Postbus 797
3500 AT Utrecht

APRIL 1987

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING BIJ DE KRIJGSMACHT

In dit
nummer o.a.:

• 'Buitenlander' in de krijgsmacht • Woensdrecht komt snel op de Monumentenlijst • De godsvrucht van ouderen en de misdaad van kinderen • Kernproeven • „Dienstplichtigen democratiseren de krijgsmacht niet" • Round Midnight • Tekenaar Stefan Verwey

EGO

MAANDBLAD VAN DE DIENST
HUMANISTISCH GEESTELIJKE
VERZORGING BIJ DE KRIJGS-
MACHT
UITGAANDE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

nr. 4 - april 1987
26e jaargang

Abonnementsprijs f 15,- per jaar,
te storten op postbankrekening
480414 t.n.v. Hoofdraadsman Hu-
manistisch Geestelijke Verzor-
ging te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Jan den Boer, Wim Heij (voorzit-
ter), Tineke Hundling, Wim Rein-
ders, Hans Schonk, Frank Spoel-
stra.

Vaste medewerkers:

Klazien van Brandwijk-Wiltjer,
Ellen Broshuis, Adriaan Bijl, Theo
Carree, Arend van Dam, Gerard
van Erkelens, Albert Greven, Ka-
ren Heij, Sietse van der Hoek,
Pieter de Jager, Jan Kooijman,
Willy Lohmann, Frits Maas, Len
Munnik, Leo van Opzeeland, Tom
Pauka, Rien Robijns, Karel Ros-
kam, Paul Rutten, Klaas Soes-
beek, Jan Stoof, Frans Wermer,
Hans van Wissen.

Eindredactie en vormgeving:
Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassau-
laan 71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-
14436.

Inhoud

Coornherthuis	2
'Buitenlander' in de krijgsmacht	3
De godsvrucht...	5
Tekenaar Stefan Verwey	6
„Dienstplichtigen democra- tiseren de krijgsmacht niet”	8
Defence of the realm	10
Geverfde vogels (poster)	12
Kan dat ook?	15
Kernproeven	16
Woensdrecht	18
Round Midnight	20
Boeken	22
Willy Lohmann	24

Foto's: voorplaat Wim Hey,
pag. 17 Gerard van Erkelens

Bezoek ook eens het Coornherthuis in Zeist

Gebruik het recht op uitzonderingsverlof

Foto's Frank Spoelstra

Het Coornherthuis is het vormingscen-
trum voor militairen van het Humanis-
tisch Verbond, gelegen aan de bosrand
van Zeist. Iedere dienstplichtige mili-
tair heeft er recht op hier 2½ dag door te
brengen.

Beroepspersoneel jaarlijks: AMAR, art.
85, pt R en RR dpl. 49 lid lq. Er wordt
gewerkt in groepen van elk plm. 10 tot
20 deelnemers.

Het programma van de vormingsdagen
wordt samen met de deelnemers opge-
steld en wil direct aansluiten op hun
belangstelling en ervaringen. Ieder
wordt zoveel mogelijk in de gelegen-
heid gesteld om zijn/haar houding te
bepalen in zaken die de eigen leefsitu-
atie raken. Dat kunnen b.v. zijn: oorlog/
vrede, de militaire organisatie, rela-
ties, eigen groepsgedrag, arbeid/werk-
loosheid, verantwoordelijkheid/ge-
hoorzaamheid. Bij de gesprekken kan
gebruik worden gemaakt van video en
gastspreekers.

Ook ontspanning is ruimschoots moge-
lijk. Er is een bibliotheek, videotheek
met documentaires, speelfilms en amu-
sement. Er is een bar met biljart en flip-
perkasten. Je kunt tafeltennissen, scha-
ken, dammen enz. en voor buitenshuis
zijn er balspelen.

Enkele praktische zaken: De aankomst-
tijden zijn 's maandags tussen 10.00 en
10.30 uur en 's woensdags tussen 18.00
en 18.30 uur.

Lakens en slopen worden bij inschrij-
ving verstrekt.

Een Bewijs Ophouding Voeding (BOV)
moet worden meegenomen van de ad-
ministratie van het onderdeel.

Omdat niet al onze kosten door subsidie
worden gedekt, vragen we van elke
deelnemer een bijdrage van f 7,50 voor
de hele conferentie.

Gewoonlijk vindt 's avonds tot plm.
acht uur een gezamenlijk programma
plaats.

Een folder of verdere informatie is te krijgen
bij het dichtstbijzijnde bureau raadsman/
vrouw (zie blz. 14) of bij het Coornherthuis,
Oranje Nassaulaan 71, 3708 GC Zeist, tel.
03404-14060.

'Buitenlander' in de krijgsmacht

„...het is net of je geen fout mag maken...”

„Ik zeg niet dat 'buitenlanders' het beter moeten doen of meer moeten presteren, maar... het is net of je geen fout mag maken... Iedereen is een mens en iedereen kan een fout maken maar als je een fout maakt... dan ben je toch weer die kleurling. Je moet altijd perfect zijn, daar komt het toch op neer. Onder die druk zitten alle 'buitenlanders'. Of het nu op school is, bij een bedrijf of in dienst, het maakt niet uit.”

Aan het woord is Glenn Richardson, één van de ruim vierhonderd Antillianen die er in de Nederlandse krijgsmacht rondlopen. Een 'buitenlander' dus. Met hem sprak EGO-redakteur Wim Heij over discriminatie, vooroordelen en verdraagzaamheid. Hoe beleeft een 'buitenlander' het anderszijn in de krijgsmacht.

Glenn Richardson kwam acht jaar geleden van Curaçao naar Nederland. Na het behalen van zijn HAVO-diploma moest hij in militaire dienst. Werde, na een chauffeursopleiding, paraat geplaatst in Havelte bij de Stsvzgcie van de 43e Painbrigade. Ondanks onregelmatige werktijden zag hij nog kans te studeren voor het praktijkdiploma boekhouden. Eind februari zwaaide hij af. Glenn kijkt terug op een 'prima diensttijd', maar...

Discriminatie

Ben je tijdens je diensttijd persoonlijk wel eens tegen vormen van discriminatie opgelopen?

Een paar keer. Ik zal er één noemen. Ik werd soldaat eerste klas en daar was een kaderlid uit onze compagnie niet erg blij mee. Dat kaderlid kent mij amper, weet nauwelijks wat ik doe, laat staan hoe ik het doe. Ik ben namelijk ergens tewerkgesteld. We zaten met z'n allen in de bar, kort nadat ik tot soldaat één was benoemd. Dat bewuste kaderlid, niet al te ver bij mij vandaan zittend, zegt plotsklaps keihard, zodat iedereen het in de bar kon horen, tegen de luitenant: 'Godverdomme, ik snap niet hoe die vuile neger soldaat één is geworden.' Dat zeg hij zo waar een groot aantal mensen van mijn kamer, van onze compagnie bij aanwezig was. De andere voorbeelden zijn van die twijfelgevallen waarvan je denkt zou men dat ook zo gezegd hebben als ik een Nederlander was geweest of niet.

Het woord grap is in dit geval volstrekt niet van toepassing. Maar weet je wel zeker dat het zo gemeen bedoeld was als het nu over komt?

Ja, heel zeker. Hij zei het zo hartstikke serieus dat daar geen misverstanden over kunnen bestaan. Hij was zichtbaar kwaad toen hij die woorden sprak, omdat hij vond dat iemand anders het had moeten worden en niet ik. Hij meent dat ik niet veel uitspook. Zoals ik al zei werk

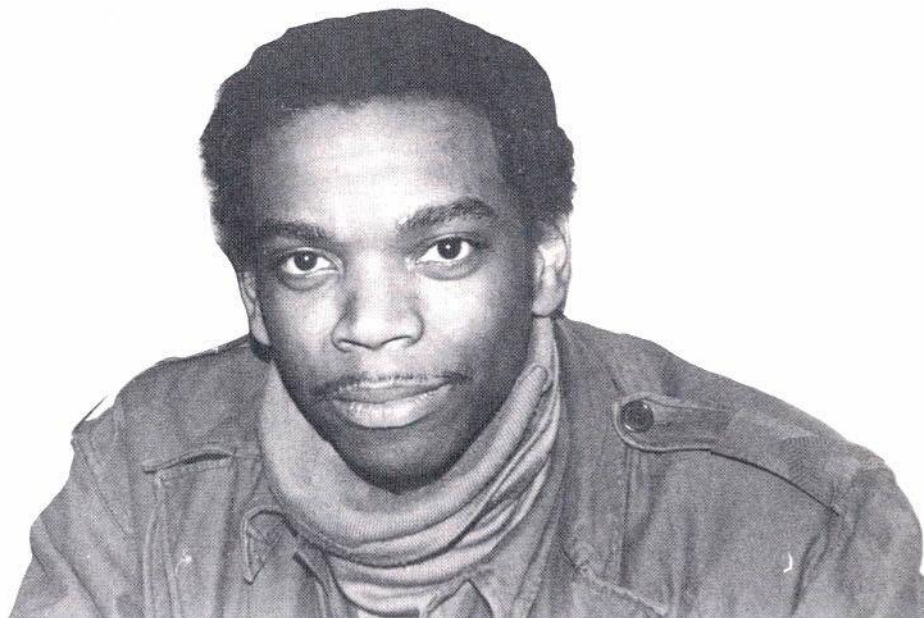

Foto: Wim Heij

ik niet op de compagnie, maar ben ik ergens anders tewerkgesteld. Dat kaderlid ziet mij alleen bij de appels. Hij kent mij dus amper.

Tijdens de opleidingsperiode heb je meer kans op dit soort incidenten dan daarna. Niet alleen tussen kader en soldaten maar juist ook bij soldaten onderling. Heb jij daar ook onprettige dingen meegemaakt?

In het geheel niet. Ik kon tijdens de rijopleiding met iedereen heel goed opschieten, kaderleden zowel als soldaten.

Wanneer je weleens discriminerende opmerkingen hoort, ook al hebben ze geen betrekking op jou, reageer je daar dan op?

Ik denk dat ik veel over mijn kant laat gaan. Meestal als er opmerkingen gemaakt worden, vaak in grappige zin, dan laat ik dat het ene oor in en het andere weer uit gaan. Het is wel zo dat

er bij mij wel iets achterblijft, je voelt soms dat het wel in je binnenste werkt. Dan denk ik wel eens 'Verdomme nog aan toe, waarom moet dat zo?'. Toch reageer ik er niet op.

Ook niet nadat je ontelbare keren dit soort opmerkingen hebt gehoord?

Nee. Ik heb daar voor mijn diensttijd, op school, ervaring mee opgedaan, die mij wel aan het denken heeft gezet. Toen

raakte ik eens slaags met iemand. Wat ze dan zeggen is: 'die buitenlanders zijn agressief'. Dat werkt dus nog meer in je nadeel. Het is soms wel lastig, maar je kunt je maar beter beheersen. Na die ervaring heb ik mijn handen dan ook niet meer gebruikt.

Hoe denken Nederlanders in het algemeen over 'buitenlanders', in het bijzonder kleurlingen?

Alle negatieve dingen die men van mensen kan bedenken worden aan de buitenlanders toegeschreven: ze zijn agressief, te lui om te werken, WW-trekkers, het zijn stuffrokers, enz. Je hoort mij niet zeggen dat buitenlanders heilige boontjes zijn, maar dat ze slechter zijn dan Nederlanders gaat er bij mij ook niet in.

Moppen

Nederlanders vertellen nogal eens moppen over Surinamers en Turken. ►

Weliswaar zelden over Antillianen, maar toch, wat vind je daarvan?

Over het algemeen sta ik er niet zo erg bij stil. Vroeger stoorde ik mij er wel aan, tegenwoordig niet meer zo. Wanneer je op alles ingaat dan wordt het er gewoon niet gemakkelijker op. Je zit op een kamer met tien mensen. Wil je het niet al te moeilijk hebben dan moet je toch een beetje zorgen dat je bij de groep hoort. Ik heb bovendien het idee dat het niet helpt. Wanneer je over een opmerking zegt dat dat eigenlijk niet zo fris is, dan heeft dat geen enkele invloed op de ander en zeker niet op een groep. Wat je ziet is dat die zich in z'n geheel tegen je keert.

Heb je dat meegemaakt?

Ja. Ik woonde, als enige van mijn schoolklas, in een buurt waar ook zigeuners woonden. Er wordt op een gegeven moment iets gezegd over zigeuners, waarop ik reageerde met: 'dat klopt helemaal niet'. Als er één was die het kon weten was ik het, ik woonde er immers zelf tussen. Het gevolg was dat de hele klas over mij heen tuimelde. Ik kreeg zelfs discriminerende opmerkingen naar mijn hoofd geslingerd. De discussie verlegde zich van de zigeuners naar mij.

Vaak zit er in die 'grappen' over buitenlanders iets van ongelijkwaardigheid. Lach je er soms toch wel om?

Om sommige wel. Als je er echter bij stilstaat waarover de grap soms gaat dan is dat verschrikkelijk. Je kent die 'grap' vast wel: hoe valt een Ethiopier uit een boom? Antwoord: dwarrelend als een blad. Het is een mop over een en al ellende, een onderwerp waar je geen mop over zou mogen maken. Niemand zou in die man zijn schoenen willen staan, wat zeg ik, hij heeft niet eens schoenen (*glimlacht om de woordspeling*). Bijna al die grappen hebben iets schrijnends, doen altijd wel een beetje zeer.

Onder elkaar

'Buitenlanders' zoeken elkaar vaak op. Hoe kijk jij daar tegenaan?

Persoonlijk vind ik dat geen goede zaak, maar het heeft vaak een oorzaak. Je gaat bijvoorbeeld met een groep sporten. Er gaat wat mis of het zit wat tegen en wat je ziet is dat, in 9 van de 10 gevallen, het jouw schuld is. Wanneer er iets gestolen wordt of iets kapotgemaakt is dan is de eerste die verdacht wordt: de buitenlander. Maak je van zo'n groep deel uit of zit je op zo'n vereniging dan hoef je dat maar één keer te overkomen en je stapt eruit. Dan zoek je een groep of een club waar je dat in ieder geval niet kan overkomen. Het heeft heel vaak met veiligheid te maken.

Wat weten Nederlanders van de Nederlandse Antillen en de Antilliaanse kultuur?

Bar weinig. Er wordt ook niet zoveel aandacht aan besteed in de media, en als het al eens in het nieuws is dan is

het vaak in negatieve zin. Ik kan me een TV-programma herinneren uit 1983 over Curaçao. Men liet alleen de sloppenwijken van Willemstad zien. Verder niets. Wat hoor je dan? Jij komt zeker ook uit die krottenwijken. Soms denk ik weleens zouden ze wel weten waar de Antillen liggen?

Met welke instelling ben jij opgekomen? Zag je er tegenop zo nadrukkelijk met Nederlanders te moeten optrekken? Ik was net zo weinig blij als de gemiddelde Nederlander toen ik hoorde dat ik op moest komen. Wel zag ik er in het geheel niet tegenop dat ik tussen Nederlanders kwam te zitten, eventueel gediscrimineerd zou worden. Je moet niet denken dat iedereen je discrimineert, dat iedereen tegen je is. Wanneer je zo gaat denken dan loop je de hele dag sjachrijnig rond en heb je geen leven. Ik heb een jaar op school gezeten in Amsterdam en ik heb tijdens die periode nooit iets van discriminatie gemerkt, ook niet in de stad zelf. Daar zat je ook met flink wat buitenlanders in de klas. Men was gewend aan buitenlanders, men accepteerde meer, enz. Daarna verhuisde ik naar Lelystad, daar waren mijn ervaringen veel minder goed. Ik denk dat dat ook kwam omdat je een vreemde was, ze kenden je niet. Dan heb je veel sneller dat vooroordelen de kop opsteken.

Komt er onder kleurlingen zelf ook discriminatie voor?

Zeker. Zwarten onder elkaar kunnen er ook wat van. Ben je toevallig een paar tinten lichter en een zwarte zegt 'vuile, luie neger' tegen je, dan vind je dat niet leuk. Omgekeerd vindt een neger dat ook niet leuk wanneer, welke kleurling dan ook, dat tegen hem zegt. Toch gebeuren die dingen onder kleurlingen ook wel degelijk.

Nederlanders betichten buitenlanders vaak van zelfdiscriminatie.

Soms is dat terecht, soms in het geheel niet. Het hangt van de omstandigheden af waarin iemand zich bevindt. Heb je het goed naar je zin en vooral heb je het gevoel geaccepteerd en gewaardeerd te worden door je collega's en je superieuren, en men zegt dan eens een keer klootzak dan zullen maar weinig kleurlingen daar over vallen. Heb je echter dat gevoel niet, sterker nog heb je het gevoel dat je teveel bent, dat ze je niet mogen en men zegt dan klootzak, tja dan zal een kleurling zich zeker gediscrimineerd voelen. Ik denk dat men

voorzichtig moet zijn iets niet te snel met zelfdiscriminatie af te doen.

Diensttijd

Hoe heb je je diensttijd ervaren?

Prima diensttijd. Ik ben tewerk gesteld bij de brigadestaf en ik kan niet anders zeggen dan dat het stuk voor stuk aardige mensen zijn, officieren zowel als onderofficieren. Zolang als ik er nu zit heb ik nog nooit iets gemerkt wat ook maar iets met discriminatie zou kunnen worden aangeduid. Ze benaderen mij gelijkwaardig. Ik ben een tevreden mens, eerlijk waar.

Hebben kleurlingen het in de krijgsmacht moeilijker dan Nederlanders?

Ik zeg niet dat 'buitenlanders' het beter moeten doen of meer moeten presteren maar.. het is net of je geen fout mag maken...

Iedereen is een mens en iedereen kan een fout maken, maar als je een fout maakt... dan ben je toch weer die kleurling. Je moet altijd perfect zijn, daar komt het toch op neer. Onder die druk zitten alle 'buitenlanders'. Of het nu op school is, bij een bedrijf of in dienst, het maakt niet uit. Ook al doe je je werk goed, toch heeft ieder kaderlid altijd wel eens een buitenlander meegemaakt die de kantjes er afliet of een zak was. Je merkt dan ook dat ze jou toch steeds wat meer in de gaten houden dan een willekeurige, andere soldaat. Ik zal een voorbeeld geven. Ik ben chauffeur, heb steeds mijn werk goed gedaan, ben soldaat eerste klas geworden. Wanneer ik 's avonds laat met de combi terugkeer van een rit of een oefening krijg ik te horen 'Waar ben je godvergeweest?' Op zo'n toon van 'zeker stiekum via Amsterdam naar Havelte gereden'. Zelfs nu nog, na bijna een jaar functioneren. De andere combi-chauffeurs horen dit soort opmerkingen nooit, worden niet eens gecontroleerd, ook niet wanneer ze nog maar kort bij de compagnie zitten.

Ben je toch niet wat gevoelig voor dit soort opmerkingen?

(Zachtjes) Dat heeft niets met gevoeligheid te maken, zo ligt dat. Ik heb het nagevraagd bij de andere chauffeurs. (nog zachter) Ook al doe je je werk goed... ook al hebben ze nooit iets op je aan te merken... je blijft altijd iets van wantrouwen voelen... je bent immers een kleurling.

Hartelijk dank voor dit gesprek.

Wim Heij

Zie voor het onderwerp 'racisme en militarisme' ook de gelijknamige bespreking in de boekenrubriek op pagina 23 van dit nummer.

De godsvrucht van ouderen en de misdaad van kinderen

Ghomeiny

De ayatollah Ghomeiny van Iran is beledigd door een grap van een komiek. Dat kan ik me best voorstellen, want Ghomeiny vindt dat alle vrouwen hun vormen moeten verbergen in grote zakjurken en als je dan BH's en slipjes toegeworpen krijgt, is dat niet leuk. En ik kan me ook best voorstellen dat mensen uit andere culturen geschokt zijn door Westerse uitingen, die soms best platvloers, onfatsoenlijk en primitief kunnen zijn.

In die zin heeft de heer Ghomeiny wel gelijk. Maar hij blaast veel te hoog van de toren. Want hij beweert dat in hem alle Moslims beledigd zijn. Dat lijkt mij onzin, want er zijn ook genoeg Moslims die Ghomeiny's bloed wel kunnen drinken.

Bovendien kan Ghomeiny zich beter opwinden over de slachtoffers die hij maakt omdat hij geen eind wil maken aan de oorlog met Irak. Hij jaagt zijn volgelingen het paradijs in, met de reclameboodschap: „Het is heerlijk bij Allah!“, maar zelf heeft Ghomeiny geen enkele haast om bij dat paradijs aan te kloppen.

En dan moet ik denken aan Joost van den Vondel die schreef: 'Hoe komt, Doorluchte Drost, dat elck van Godtsdienst roemt, en onrecht en geweld met dezen naam verbloemt?'

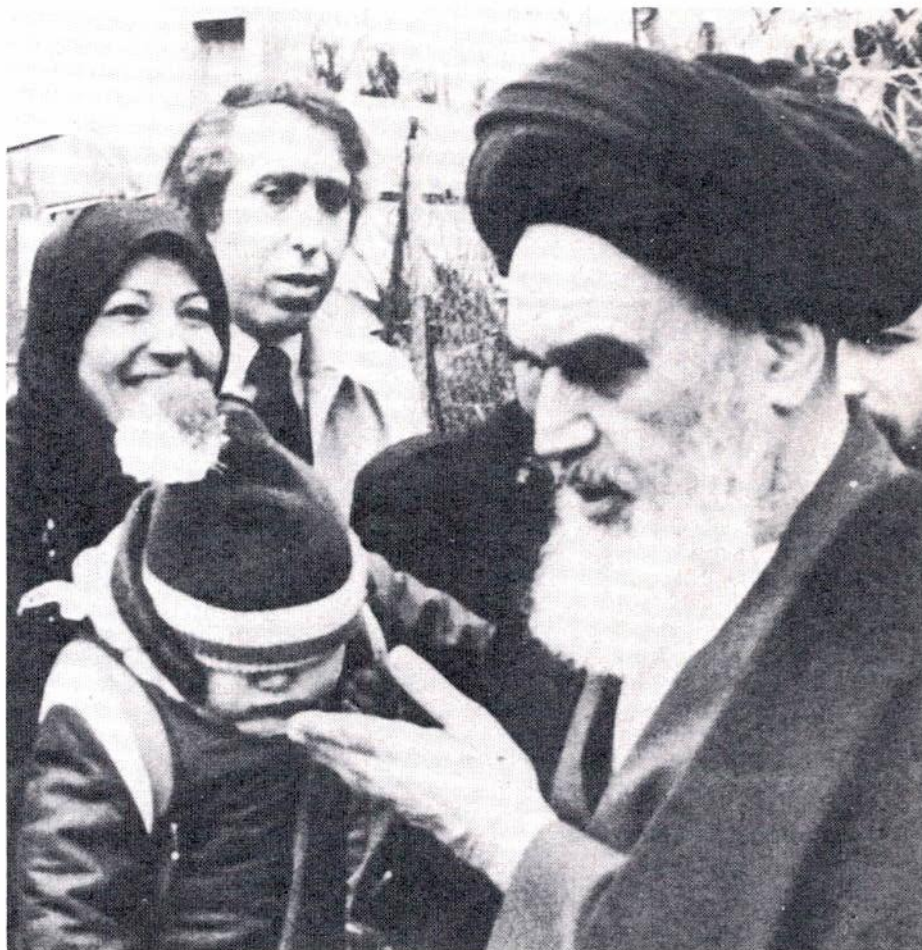
Wat een ellende, als kerk en staat zo verweven zijn als in Iran! Want je moet er toch niet aan denken dat de Roomse kardinaal hier net zoveel macht zou hebben als de ayatollah daar.

Simonis

Want die Roomse kardinaal Simonis vindt de vrijheid van godsdienst belangrijker dan de discriminatie. Van homofielen, van vrouwen, straks misschien ook van zwarten, niet-Roomsen en andere 'ongelovigen'.

Simonis gebruikt dezelfde redenering als het evangelistenechtpaar Goeree met hun antisemitische geschrijf. Die vinden ook dat hun geloof in god hen het recht geeft om joden te beledigen en te bedreigen.

Simonis en de Goerees: van precies hetzelfde laken hetzelfde stinkende pak. Zij lijden aan overschatting van hun eigen geloof. Maar vrijheid van godsdienst kan nooit onbeperkt zijn. Al was het alleen maar omdat er ook ruimte moet zijn voor de vrijheid van anderen. Voor de Goerees wordt hun vrijheid van godsdienst ingeperkt door artikel 137

van het wetboek van strafrecht, dat discriminatie en dus antisemitische uitlatingen verbiedt.

En die roomse kardinaal kan ook maar niet alles uitkramen onder het schijnheilige mom: "zo is mijn godsdienst nu eenmaal!" De roomse kardinaal heeft natuurlijk net als de roomse paus en de roomse nonnen en de roomse leken het volste recht om te geloven wat zij willen. En de roomse kardinaal heeft ook recht op oogkleppen; hij mag geloven dat zijn god onbarmhartig en genadeloos is. Maar al zet hij nog zoveel mijters op, dan nog mag hij niet oproepen tot discriminatie. Want de strafwet geldt ook voor roomse kardinalen, al zwaait hij nog zo dreigend met zijn wijwaterkwast.

Onverdraagzaamheid

Zouden de ayatollahs, de evangelisten en de kardinalen het misschien nog steeds niet kunnen verkroppen dat er op deze wereld ook mensen zijn die zich

niet interesseren voor hun particuliere geloofsleven? Zouden ze niet willen begrijpen dat religieuze intolerantie verstandige mensen tegen de borst stuit, omdat die fanatieke onverdraagzaamheid de rechten en vrijheden van anderen aantast?

Misschien kun je trouwens alleen maar ayatollah, evangelist of kardinaal worden, als je eerst geleerd hebt om zelf onverdraagzaam te zijn.

En terwijl zo in de wereld van 1987 de geestelijke vrijheid nog steeds in bescherming moet worden genomen tegen kardinalen, ayatollahs en evangelisten, zitten er in Zuid-Afrika nog minstens 4000 kinderen opgesloten in de gevangnissen, omdat de machthebbers bang voor ze zijn. En die machthebbers lopen zondags vroom gesticht uit hun blanke kerkgebouwen, maar toch verblind door haat en angst de Zuidafrikaanse zon in, met het zondagse waani-dee, dat ze echte, vrije mensen zijn.

Karel Roskam

Tekenaar Stefan Verwey:

„Wie eenmaal in het ziekenhuis heeft gelegen gaat de dingen toch betrekkelijker zien“

Een patiënt ligt helemaal ingezwachteld in een ziekenhuis. Een aan het bed zittende bezoeker merkt troostend op: 'Dankzij jou komen daar nu stoplichten'. Een mop om je een 'deuk' te lachen. Tegelijkertijd een afgrijsselijk stukje werkelijkheid.

Het is een van de prenten uit 'Waar zit de pijn precies?', de nieuwste bundel tekeningen van Stefan Verwey, een van Nederlands beste en bekendste tekenaars. Een bundel totaal anders van stijl en inhoud, niet te vergelijken met al zijn eerder verschenen werk. Deze opmerkelijke verandering was voor EGO aanleiding contact op te nemen met 'de meester van de schrijnende prent'.

De inhoud van je tekeningen komt bij veel mensen nogal zwart/wit over. Wat vind je daarvan?

Soms krijg ik ook weleens de neiging om er bij te zetten, dat ik het niet zo zwart/wit bedoel. Maar dat kan natuurlijk niet, omdat je dan de kracht uit de tekening haalt.

De kritiek die je vaak hoort over politieke tekenaars is, dat ze altijd zo negatief zijn.

Het beroerde is dat je niet positief kunt tekenen, dat zegt je niets. Kijk, wat goed is, is goed. Wat slecht is moet worden aangepakt.

In je tekeningen neem je nooit politieke kopstukken of politieke partijen op de korrel. Wel altijd het politiek-maatschappelijke systeem. Waarom?

Ik ben meer geïnteresseerd in de gevolgen van de politieke beslissingen dan in partijen of politieke figuren. Om telkens weer iedere politikus die er komt en zijn politieke denkbeelden te gaan zitten analyseren, daar heb ik totaal geen trek in.

Ben je een onheilsprofeet?

Nee hoor. Ik probeer alleen de angsten, die de doorsnee mens heeft, een beetje te vertalen en ik merk dat men dat wel door heeft. Ik denk niet dat er zo'n groot verschil in beleving is tussen mij en de gemiddelde krantenlezer. Ik kan alleen mijn onrust kwijt in mijn tekeningen en daar zadel ik dan weer de lezer/kijker mee op. Die doen er dan maar mee wat ze willen.

Stuntelig

Hoe ben je ertoe gekomen het ziekenhuis tot thema te maken van je nieuwe bundel tekeningen?

Ik heb ongeveer een jaar in de lappenmand gezeten, een hernia waaraan ik tenslotte ben geholpen. Je kan dus zeggen dat ik vanuit mijn ziekbed het ziekenhuis en het ziek zijn aan den lijve heb ondervonden. Het was in velerlei

opzichten een heel bijzondere ervaring. Wanneer je ziek te bed ligt merk je dat veel mensen bij een ziekbed staan te stuntelen. Je krijgt ook alle mogelijke suggesties waar je niet om zit te springen zoals: zou je niet een andere arts nemen; ik weet nog een specialist in het buitenland waar een kennis van een kennis ook geweest is; enz. En dat op een moment dat je je rot voelt en eigenlijk alleen maar behoefte hebt aan een beetje warmte. Toch nam ik in de onhandigheden van de bezoekers wel zoveel humor waar, dat ik dacht daar ga ik later wat mee doen.

Het is, in tegenstelling tot je eerdere boeken, een bundel over slechts één thema en, wat vooral opvalt, tekeningen met ingetekende teksten.

Voor ik ziek werd had ik al het gevoel dat ik zonder teksten op den duur vast zou gaan lopen. Ik moest steeds zoeken naar symbolen die woorden vervangen en dat werd steeds moeilijker. Met teksten kun je meer kanten op. Daar ben ik door een toevallige omstandigheid ach-

ter gekomen. Ik ben door mijn ziekte ook als persoon duidelijk veranderd. Ik uit mij nu veel gemakkelijker. Niet een griepje, maar echt in de lappenmand zitten heeft niet alleen een lichamelijke, maar ook een psychische kant. Ook al loop ik nog dagelijks tegen beperkingen op, toch heb ik mijn ziekte als positief ervaren. Zoals ik al zei, ik ben mijn gevoelens meer gaan uiten. Mijn nieuwe bundel tekeningen laat dat, in meer dan één opzicht, duidelijk zien.

Hulpeloos

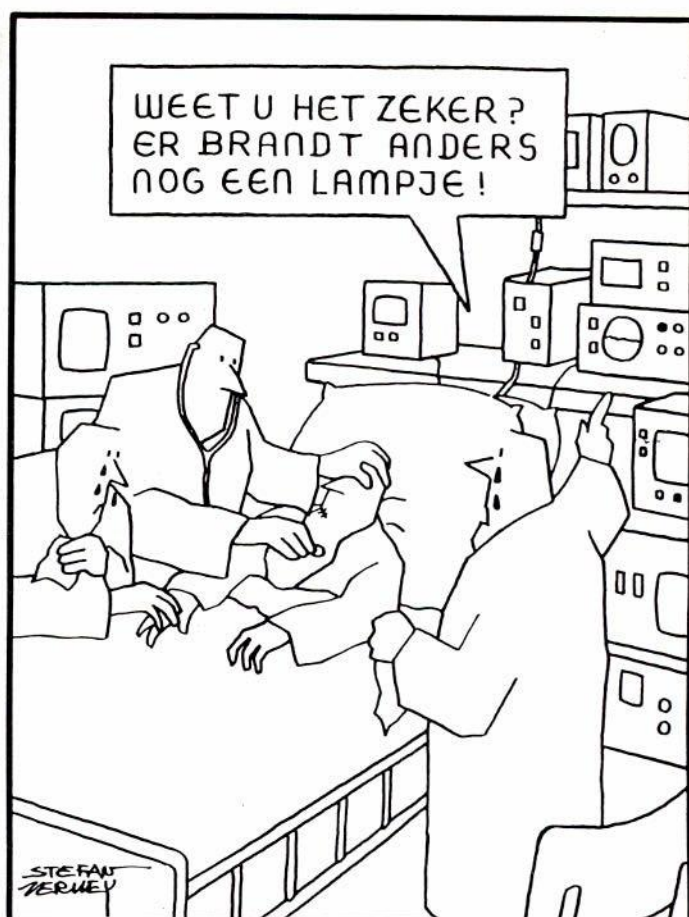
Er zitten enkele tekeningen bij over buitenlanders in een ziekenhuis. Heeft het iets te maken met eigen waarneming?

Op de afdeling waar ik verbleef lag ook een Marokkaan met een hernia. Ook met hem heb ik nogal eens gesproken. Maar je praat niet alleen met mensen, je observeert ze ook. Het eerste dat met betrekking tot buitenlanders in een ziekenhuis opvalt is de hulpeloosheid als gevolg van het taalprobleem. Overigens voelen niet alleen de buitenlanders zich onthand, maar omgekeerd ook de artsen en het verplegend personeel. Iets van die hulpeloosheid heb ik geprobeerd in een tekening te verwoorden.

Er zit een prent in de bundel waarop een arts tegen een patiënt zegt: het goede nieuws is een reisje naar Amerika, het slechte dat het om een hartoperatie gaat. Wat bedoel je daarmee?

Men wil heel vaak, datgene wat men een patiënt vertelt, zo voorzichtig moge-

lijk brengen. Men gebruikt ook overal verkleinwoorden voor zoals bijvoorbeeld: 'Och, dat is een kwestie van een ruggeprikje'. Dat klinkt wat routinematig, maar ik ben er van overtuigd dat het voor het merendeel van de artsen en verpleegsters een kwestie van onhandigheid is. Het brengen van minder prettig nieuws is ook niet zo gemakkelijk.

Wat beoog je met die tekening van die man die bij een wasbeurt door een verpleegster een erektie krijgt?

De seksuele en erotische verhalen zijn zeker op een mannenafdeling te vergelijken met een legeringskamer op de kazernes op maandagmorgen. Met dit verschil dat men in het ziekenhuis het helemaal niet zo aardig vindt wanneer men bijvoorbeeld bij het wassen een stijve krijgt, zeker niet wanneer men op zaal ligt. Schaamte overheerst veelal. In het ziekenhuis ben je afhankelijk, je moet geholpen worden, je moet gewassen worden enz. Het gaat daarbij toch vaak om wat intieme aangelegenheden.

Ontroerend

Naast tekeningen waar je hard om kunt lachen, staan er ook heel ontroerende in je bundel. Ik denk in dit verband aan een prent waarop een patiënt is overleden en een familielid het niet kan geloven, want er brandt nog een lampje van de apparatuur.

Wanneer iemand in een ziekenhuis aan apparatuur ligt en je zit er als bezoeker bij dan raak je gefascineerd door de apparatuur. Dat gaat soms zover, zeker als patiënten niet aanspreekbaar zijn, dat

je meer op de apparatuur let dan op datgene wat je voor je ogen ziet. Daar komt bij overlijden nog bij dat de overgang van leven naar dood zo absoluut, zo groot is dat geen mens dat, in emotionele zin, kan bijbenen. Men wil het niet geloven, dat hoor je ook vaak. Men wil er niet aan en men klampt zich overal aan vast, zelfs nog aan één brandend lampje.

Was je even blij als de weghollende patiënt op de achterkant van je boekje toen je hoorde dat je naar huis mocht? Zolang je je ellendig voelt ben je blij dat je in een bed ligt, maar naarmate je je beter gaat voelen wil je nog maar één

ding en dat is naar huis.

Wat geven je tekeningen nu weer: de werkelijkheid of dat we op moeten passen dat het geen werkelijkheid wordt? Het is mijn werkelijkheid, die kan ook door anderen herkend worden of niet.

Plannen

Wat zijn je plannen voor de toekomst?

Ik heb niet van die omlinnende plannen, behalve dat ik eens in de twee jaar een bundel wil uitgeven. Hoe de volgende bundel er uit zal zien zou ik werkelijk niet kunnen zeggen. Zonder mij te willen distantiëren van mijn vroegere werk voel ik toch iets afstandelijks, iets beschouwends bij het doorbladeren van eerdere bundels. De bundel 'Waar zit de pijn precies?' heb ik van binnenuit gemaakt en dat zal zeker zijn weerslag hebben op het werk dat gaat komen. De ziekenhuisperiode als zodanig heb ik met deze bundel van me afgetekend. De invloed op mijn bestaan, in existentiële zin, zie ik als blijvend, dat zal dus te merken zijn aan datgene wat ik nog ga maken. Wie eenmaal in een ziekenhuis heeft gelegen gaat de dingen toch betrekkelijker zien. Althans, dat is bij mij het geval.

Bedankt voor dit gesprek en veel succes met je werk.

Wim Heij

'Waar zit de pijn precies?' door Stefan Verwey werd uitgegeven door De Harmonie te Amsterdam. Prijs f 10,-.

Professor dr. Hylke Tromp:

„Dienstplichtigen democratiseren de krijgsmacht niet“

De discussie is al wat ouder. In het begin van de jaren zeventig werd ze ook al gevoerd. Ze draaide om de vraag, of de dienstplicht al dan niet moest worden afgeschaft. Sommige mensen vonden van niet. Zij meenden dat dienstplichtigen op de krijgsmacht een gunstige invloed kunnen hebben. De dienstplichtigen, zo meende men, zouden een stukje van de buitenwereld, van de maatschappij, in de versterkte krijgsmachtsorganisatie binnenbrengen. De dienstplichtigen zouden de krijgsmacht vermaatschappelijken.

En, in het verlengde hiervan, de dienstplichtigen zouden binnen de krijgsmacht ook iets brengen dat het bedrijfsleven, de scholen en de universiteiten ook kenden: democratisering, besluitvorming op voet van gelijkheid, met meerderheid van stemmen.

Het is er nooit van gekomen, van die democratisering, van die vermaatschappelijking van de krijgsmacht. Professor Hylke Tromp, directeur van het Polemologisch Instituut te Groningen, zag vijftien jaar geleden al weinig in de hierboven ontvouwde gedachtengang. In een gesprek zet hij uiteen waarom hij er nog steeds weinig tot niets in ziet:

‘Het is altijd een tweesnijdend zwaard geweest. Aan de ene kant heb je de instroming van mensen uit de maatschappij, die niet zoveel van het militaire leven weten. Die werkt natuurlijk vermaatschappelijkend.

Aan de andere kant kun je zeggen, nee, die mensen worden onderworpen aan een militariseringsproces in hun denken en handelen. De vraag is, wie wint.

Krijgsmacht wint

Mijn opinie is, dat de krijgsmacht wint. Het is een intensief proces van socialisering, van aanpassing, waaraan je in de krijgsmacht wordt onderworpen. Het speelt op verschillende terreinen, het is zowel een psychologische beïnvloeding als een beïnvloeding van je denken door het doen. Je wordt namelijk tot een gedrag gedwongen dat, wil je niet in

grote psychische moeilijkheden komen, ook weer zijn terugwerking op jouw denken heeft. Een voorbeeld is het militaire disciplinesysteem, de bevelen uitvoeren tot in de meest kleine dingen. Wil je daar niet compleet gek van worden, dan moet je dat normaal gaan vinden. En als je het normaal gaat vinden, dan ben je straks zelf ook in staat om die bevelen te geven, dan ga je autoritair denken en dat is anti-democratisch. Ik denk dus dat als het om democratisering gaat, je beter de dienstplicht niet kunt hebben en je beter de dienstplichtigen buiten het leger kunt houden.’

Maar isoleer je dan de krijgsmacht niet helemaal?

‘Die vraag zag ik aankomen. Kijk, de mensen die voor hun beroep in de krijgsmacht zitten, die zitten natuurlijk niet alleen dáár in. Het is voor hun een baan, zoals ook andere mensen een baan hebben. Ze zijn ook lid van andere organisaties, ze hebben hun gezin, hun kerkgenootschap, ze lezen hun krant, kijken tv. Ze zijn dus onderworpen aan normale maatschappelijke processen, ze zitten niet geïsoleerd. Het wordt alleen bedenkelijk, wanneer een leger moet vechten. Als een leger moet vechten, dan vallen al die banden met de

Prof. dr. Hylke Tromp

normale maatschappij weg, dan wordt de militair volstrekt geïsoleerd van het normaal geldende normsysteem. Dan is er maar één groep waarnaar men zich meet en dat zijn militairen. Dan worden ook dingen mogelijk die later als oorlogsmisdrijven beschreven worden.’

Controle

Ik heb anders wel eens de indruk, dat ook in vredetijd de militaire organisatie een geheel eigen leven leidt, waarop niemand, ook het parlement niet, enige controle kan uitoefenen...

‘Dat is een probleem dat geldt voor alle bureaucratieën. Ze worden ondoorzichtig, ze gaan hun eigen gang, en het enige dat hun beperkingen oplegt, zijn de andere bureaucratieën. Maar op zich zijn ze wel democratisch controleerbaar. En als je vanaf grote afstand naar het functioneren van de democratie kijkt, dan zou je geneigd zijn te denken dat de democratische controle-organen absoluut niet meer werken.

Maar de functie van controleur wordt tegenwoordig veel beter vervuld door de pers. Die kan ergens bovenop springen, die heeft niet die rem die een heleboel politici hebben, van ‘we verliezen onze kiezers’. De pers kan een heleboel dingen onthullen die een parlement niet aan het licht kan brengen.

En daarbij moet je ook weer zeggen, dat

Foto's Rienk Jan Huizinga

Oorlog en vrede

De vredesbeweging valt de eer toe een brede maatschappelijke discussie op gang te hebben gebracht over afschrikingspolitiek en kernwapens. Toch moet met betrekking tot een werkelijke bijdrage aan het terugdringen van de bewapeningswedloop de meeste hoop niet op de vredesbeweging worden gevestigd: 'Eerder valt te verwachten dat de dominerende beleidslijnen inzake het Oost-Westconflict zullen worden ondergraven en uitgehold door andere beleidsprioriteiten en door andere belangengroepen en regeringsbureaucratieën, die geen boodschap hebben aan dreigen met kernwapens, maar wel beducht zijn voor een begrotingstekort of een tekort op de handelsbalans. Zij willen de export bevorderen en zien geen reden om Oost-Europa als handelspartner uit te sluiten'. Het zal niet de ideologie zijn, maar veeleer 'het pragmatisme dat een eind kan maken aan deze oorlogsdreiging'. Dat is de verrassende slotsom waar de bekende Groningse polemoloog Hylke Tromp zijn nieuwste boek 'In staat van Oorlog' mee eindigt.

In korte hoofdstukken laat Tromp aan de hand van enkele historische voorbeelden zien hoe de slagvelden, het oorlogsbeeld en de middelen veranderen: 'De oorlogvoering in de twintigste eeuw onderging in enkele decennia snellere verandering dan in duizenden jaren daarvoor'.

De oorlogvoering nu omschrijft de auteur als volledig geïndustrialiseerd en geburocratiseerd. Uiteraard gaat Tromp uitvoerig in op de kernwapenproblematiek en de geldverslindende nieuwe militaire projecten (o.a. SDI) die op stapel staan. Oorlogvoering heeft als politiek middel haar grens bereikt, het 'einde van oorlog' als maatschappelijk verschijnsel behoort tot de reële mogelijkheden, stelt de auteur vast.

Wim Heij

'In staat van Oorlog' door Hylke Tromp verscheen bij uitgeverij Contact te Amsterdam. Prijs f 24,90.

de pers vaak gesteund wordt door de bureaucratieën zelf. Kijk maar naar Daniël Ellsberg indertijd, met de Pentagon Papers, die alles over de oorlog in Vietnam aan het licht brachten. Ellsberg was in feite ambtenaar, maar zag van alles fout gaan en maakte dat toen aan de pers bekend.'

Dienstplichtige

Ellsberg zat op een belangrijke post, indertijd. Maar ik begrijp dat je van een eenvoudig dienstplichtige weinig verwacht?

'Als je het hebt over de democratisering van de krijgsmacht, dan ben ik geneigd te zeggen, de dienstplichtige is lijdend voorwerp. Hij ondergaat de krijgsmacht en het is niet zo dat de organisatie hem ondergaat. Er komt ook niet een democratisch binnenmarcheren, dat in de eer-

ste plaats al. Zeventien-, achttienjarigen zijn geen doorgewinterde democraten. Ze komen binnenmarcheren en worden aan een bepaalde manier van samenleven en samenwerken gewend, die bepaald niet democratisch is. Tel je alle invloeden over en weer, van dienstplichtige en krijgsmacht, bij elkaar op en trek je de tegeninvloeden daar weer af, dan hou je per saldo niet een democratische invloed van de maatschappij via de dienstplichtigen over.'

Je spreekt eigenlijk over een volledig

professionele organisatie, die draait en dan is er weinig meer aan bij te sturen...

'Ja. Dat is ook de toetssteen waaraan het gemeten wordt. Vermaatschappijking en democratisering en zo, dat is allemaal best, maar de efficiency van de organisatie moet er niet onder lijden – vindt men in die organisatie. En efficiency staat altijd op gespannen voet met democratisering, want democratie betekent dat iedereen mee kan praten over de zaak, ook over zaken waar hij geen bal verstand van heeft.'

Jan Stoof

Mededeling

Eind maart 1987 heeft het Bureau Hoofdraadsman, in samenwerking met de AVNM en de VVDM, een EGO-special uitgebracht over het leven, wonen en werken van Nederlandse militairen in Duitsland. De bedoeling van deze publikatie is om althans enigszins in de bestaande leemte te voorzien, die bestaat in de voorlichting op dit gebied aan dienstplichtigen die in Duitsland worden geplaatst.

Daartoe werden een elftal – eerder in EGO, Appèl en Twintig verschenen – artikelen gebundeld in een heruitgave van 40 pagina's. Voor belangstellenden is deze EGO-special gratis te verkrijgen bij de dichtsbijzijnde raadsman of -vrouw (zie de namenlijst op blz. 14), bij de AVNM en VVDM of bij het Bureau Hoofdraadsman, Oranje Nassaulaan 71, 3708 GC Zeist, tel.: 03404-14436.

Defence of the realm

Brits antwoord op 'All the presidents men'

In de Engelse produktie 'Defence of the realm' zien we dezelfde formule toegepast als in de Amerikaanse film 'All the presidents men': de journalist als detective. Weliswaar was de Amerikaanse Watergate-kwestie een totaal andere dan het geval waar het in deze Britse tegenvoeter om draait, maar het stap voor stap ontrafelen van een mysterie, de spanning die steeds meer bezit neemt van de speurneus die zich met de zaak heeft belast, en de verbijsterende feiten die aan het licht komen en die de fantasie van zowel onderzoeker als publiek verre overtreffen, ontlopen elkaar niet veel.

Nick Mullen is verslaggever bij een Britse krant. Hij begint een beetje tabak te krijgen van z'n werk. Alles lijkt op elkaar, en echt opwindend is het zelden meer. Juist als hij in deze gemoedstoestand verkeert, krijgt hij lucht van een mogelijk politiek schandaal. Via een anonieme tip wordt de politicus Dennis Markham, een persoonlijke vriend van Mullen's leermeester en vriend, de oudere reporter Vernon Bayliss, gefotografeerd wanneer hij het huis van een dure callgirl verlaat. Twee uur later wordt ene Kleist, die militair attaché bij de Oost Duitse Ambassade in Londen is, gefotografeerd terwijl hij hetzelfde huis binnengaat. Vernon wordt door zijn hoofdredacteur, die voortdurend te maken heeft met de moordende concurrentie van de andere dagbladen, geprest om zijn vriendschap met Markham te gebruiken om uitsluitsel te krijgen omtrent deze zaak. Markham weigert elke medewerking, en ontkent dat hij Kleist ooit heeft ontmoet. De bal gaat natuurlijk toch rollen, en dan is de be-

langstelling van Nick Mullen gewekt. Als eerste arriveert hij bij het huis van Markham. Hij doet zich tegenover diens vrouw voor als politieman, en ontfutselt haar op die manier wat unieke uitspraken, waar hij, niet gehinderd door enige morele gêne, een 'mooi' verhaal van brouwt. De hoofdredacteur is dik tevreden. De oude Vernon is absoluut niet gelukkig met de zaak, want nu gaat de pers pas goed graven in het verleden van zijn vriend Markham.

Nick Mullen krijgt intussen een tweede anonieme tip, die hem op het spoor zet van een foto die werd genomen tijdens een Vredesconferentie, en waarop Markham en Kleist met elkaar staan te praten. Vernon smeekt Nick om hem tijd te geven zijn vriend vrij te pleiten van elke politieke smet, maar Nick is al te zeer meegesleept om naar de oude, fatsoenlijke journalist te luisteren. 'Het is zo'n goed verhaal', zegt hij als verdediging. 'Offer jij de waarheid op aan een goed verhaal?' vraagt Vernon bitter. Ja dus...

De volgende dag kondigt Markham zijn aftreden aan, en Nick begint te beseffen wat hij op zijn geweten heeft. Erger wordt het nog, wanneer weer wat later Vernon dood in zijn flat wordt aangetroffen. Dan begint Nick te vermoeden dat de hetze rond Markham's vermeend politiek verleden een afleidingsmanoeuvre is geweest van hogerhand, en hij zoekt uit waar de politicus op dat moment aan werkte. Het blijkt dat Markham op het punt stond vragen in het Parlement te stellen omtrent de dood van een jongen, die samen met z'n vriendje uit een jeugdgevangenis was ontsnapt, en met een gestolen auto dichtbij een militair oefenterrein was gesignaleerd door de politie. Het vriendje werd gepakt en weer achter tralies gezet. De dode jongen levert zoveel vragen op, dat Nick steeds dieper in de zaak duikt. Hij zoekt de overlevende vluchteling in de jeugdgevangenis op, en via allerlei combinaties en gevolgtrekkingen komt hij uiteindelijk tot een meer dan verbijsterende ontdekking, waarvan de politieke omvang de vermeende contacten van Markham met het Oostblok verre overtreft...

'Defence of the realm' is een prachtige, spannende, onthullende film met daarbij als extraatje een sfeertekening van het krantenleven die tot in details is uitgediept. De verlaten redactie bij avond, wanneer Nick nog uren zit te wroeten om ontbrekende stukjes van de puzzel op te sporen, de houding van politici tegenover krantenjongens, de opwindende in het journalistencafé wanneer Markham via de televisie zijn aftreden aankondigt, het zijn allemaal momenten die zo levensecht worden geschetst dat je langzaam maar zeker over de schouder van Nick Mullen meekijkt en alles door zijn ogen ziet. De types zijn ook stuk voor stuk feilloos gecast: de mooie, intelligente Nick is een rol van de Ier Gabriel Byrne, zijn oudere mentor is een van die prachtige creaties van Denholm Elliott die langzamerhand ook ►

Gabriel Byrne (r.) als journalist Nick Mullen in 'Defence of the realm' en...

... Denholm Elliott als zijn geweten

film in 't kort

Tough guys

Uit Amerika een komedie waarin twee 'stoere jongens' van vroeger, Kirk Douglas (nu rond de 70) en Burt Lancaster (nog iets ouder) de hoofdrollen vervullen. De film heet dan ook *'Tough guys'*. Harry Doyle en Archie Long hebben dertig jaar in de gevangenis doorgebracht voor een overval op een trein. Wanneer ze vrijkomen, blijkt een jonge ambtenaar van de reclassering een zwak plekje voor ze te hebben, en hij heeft zich echt uitgesloofd. Harry kan terecht in een bejaardentehuisje, voor Archie heeft de knul een baantje weten te versieren. Maar al snel ontdekken de beide voormalige zware jongens, dat de maatschappij wel erg is veranderd, en dat zij, met hun instelling van dertig jaar geleden, daar absoluut niet in thuishoren. Ze beseffen dat ze maar voor één ding geschikt zijn: trainen be-roven. Daarom zetten ze opnieuw een

Kirk Douglas (l.) en Burt Lancaster (m.) in *'Tough guys'*

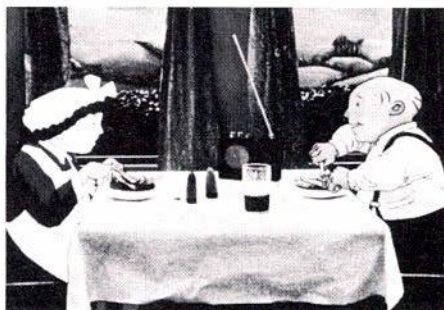
prachtige overval op touw, en van hun krakende botten en stramme spieren hebben ze absoluut geen hinder. Douglas en Lancaster weten nog prima een film te dragen. Het verhaal zelf is een tikje voorspelbaar en mist elk vuur. Regie was van Jeff Kanew.

► wel eens een onderscheiding mag hebben voor al het werk dat hij voor de Britse cinema heeft verzet. Greta Scacchi, een veelbelovende actrice die u hebt kunnen zien in *'Heat and dust'* en *'The coca cola kid'*, speelt een vrij onbetekenende rol. Jammer, ze verdient beter. Het verhaal werd geschreven door Martin Stellman, uitvoerend producent was niemand minder dan David Puttnam, regie was van David Drury. Niet missen!

Leo van Opzeeland

When the wind blows

Van een heel andere orde is de Engelse tekenfilm (jawell!) *'When the wind blows'*. We zien in deze hartverscheurende produktie een lief oud Engels echtpaar, dat zich voorbereidt op de naderende kernoorlog. Terwijl het vrouwtje keuvelt over kopjes thee en de was die nog buiten hangt, leest het mannetje de maatregelen die de regering heeft voorgeschreven, zorgvuldig door. Hij zet water klaar, hij sloopt de deuren uit het lieve huisje en bouwt er in de kelder een soort tent van, waar ze in kunnen

Scène uit de aangrijpende tekenfilm *'When the wind blows'*, naar het oorspronkelijke stripboek van Raymond Briggs

kruipen als het zover is. Hij verft de ruiten wit, en hij zoekt grote papieren zakken van de aardappels, die ze over hun hoofd kunnen doen. Maar als de grote lichtflits eenmaal bezit heeft genomen van de aarde, beseffen de beide oudjes niet dat ze verondersteld worden veertien dagen onder hun houten afdak te blijven liggen. Ze gaan te vroeg hun huis weer in en worden slachtoffer van de fall-out. De hele film door handhaven ze hun vriendelijke, sussende conversatie en doen of er in feite niet zo gek veel aan de hand is. Als je ziet hoe het ze vergaat, lijkt dat de enige acceptabele houding, want wat moet je beginnen als je je durft te realiseren dat je bezig bent langzaam af te sterven, en met jou de halve wereld? Een heel curieuze formule, om een kernoorlog als comic strip te presenteren. Het boek van Raymond Briggs was in Engeland een enorm succes en is ook in ons land te koop, voor f 15,-. Het werd uitgegeven bij de Ecologische Uitgeverij.

Rosa Luxembourg

Uit Duitsland komt de prachtige biogra-

Barbara Sukowa als Rosa Luxembourg in de gelijknamige film van Margaretha von Trotta

fie *'Rosa Luxembourg'* van regisseuse Margaretha von Trotta. Barbara Sukowa, die de titelrol speelt, kreeg daarvoor in Cannes de prijs voor de beste actrice. De film vereist, wil je 'm echt goed kunnen volgen, veel kennis van de recente geschiedenis van Duitsland. Maar ook als het daar enigszins aan mankeert, is het toch een pure belevenis om naar deze minutieus gemaakte film te kijken, en vooral naar de tekening van een gaaf, idealistisch, moedig karakter als dat van Rosa Luxembourg. Ze was een politiek activiste, die door dik en dun voor de vrede bleef pleiten, maar die zelf op een hondse manier samen met haar medestrijder Karl Liebknecht werd vermoord.

Heartbreak Ridge

In *Heartbreak Ridge* zien we Clint Eastwood als houwdegen die een peloton mariniers opleidt voor een veldslag op het eilandje Grenada. Eastwood werd verondersteld een gelikt beeld te geven van de mariniers die als het neusje van de zalm van de Amerikaanse defensie

Clint Eastwood in *'Heartbreak Ridge'*

worden beschouwd. Maar in Tom Highway, die in Korea en Vietnam het nodige heeft gezien, presenteert hij een harde leermeester die te maken krijgt met een stelletje ongeregeld dat bepaald geen reclame is voor het leger. Hij heeft zelf veel aan het oorspronkelijke script toegevoegd om de karakters uit te diepen, en daardoor de confrontaties tussen hemzelf en zijn 'jongens' acceptabeler te maken. Ook van Highway zelf heeft Eastwood een gecompliceerd, boeiend karakter gemaakt, van wie naarmate de film vordert, steeds meer principes en beweegredenen duidelijk worden, waardoor hij gunstig afsteek bij zijn superieuren. De regie was van Eastwood zelf.

L.v.O.

GEVERFDE VOGELS

**vogels
vliegen vrij
waarom dan
gekleurde vogels
vogelvrij?**

Jana Beranová

gedicht

Nevenstaand gedicht werd geschreven door Mustafa Al-Kurd, een Palestijnse volkszanger, afkomstig uit Jeruzalem. Sinds de Israëlische bezetting (1967) van de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook, vertolkt hij via zijn politieke liederen de gevoelens van de Palestijnen. Hij inspireert hun verzet tegen de dagelijkse onderdrukking en hun hoop op een leven in veiligheid en vrijheid. Zijn liederen hadden zoveel succes dat de Israëlische autoriteiten hem als een gevaar voor orde en rust beschouwden. Uiteindelijk werd hij in 1977 uitgewezen. Vanuit Beiroet en later West-Duitsland bleef hij het verzet inspireren. In 1983 kreeg hij toestemming weer terug te keren naar de Westelijke Jordaanoever. Het gedicht 'Ik droom van morgen' staat afgedrukt in de bundel 'Hier zullen we blijven als de stekel van een cactus. Palestijnse poëzie'.

Het boekje laat zien hoe Palestijnen van oudsher hun poëzie en muziek gebruiken als expressiemiddel in hun strijd voor een eigen land. Naast bekende dichters als Mahmud Darwish, Mustafa Al Kurd en Al Zayad komen ook minder bekende dichters aan bod. De twintig gedichten zijn overwegend tweetalig afgedrukt. De gerubriceerde gedichten worden voorafgegaan door inleidende informatieve teksten. De achtergrondinformatie in deze bundel heeft betrekking op de geschiedenis van de Palestijnen, het Palestijnse verzet, de positie van vrouwen, het zionisme, de 'symboliek van standvastigheid' en de situatie van Palestijnse vluchtelingen. De bundel is opgezet voor het onderwijs maar ook de 'gewone' liefhebber zal er veel van zijn gading in kunnen vinden. De bundel 'Hier zullen we blijven als de stekel van een cactus' onder redactie van Ida Sjouwerma e.a. is een uitgave van de Geus te Breda. Prijs f 15,90.

IK DROOM VAN MORGEN

Ik droom van morgen.
Morgen zullen we geen angst meer hebben,
Morgen zal er liefde zijn,
Morgen zal er vrede zijn,
Van morgen droom ik.
Ik droom van het heelal helder verlicht,
Er is vreugde in de ogen van miljoenen,
Geen schijnsel van bommen en napalm
die de huizen van vreedzame mensen verwoesten,
Van morgen droom ik.
Ik houd van het vuur.
Ik houd van het vuur
dat twee geliefden verwarmt,
In de koude nachten van de winter.
Ik houd niet van het vuur dat de kinderen verbrandt
en een geslacht van verminkten voortbrengt.
Ik droom van morgen,
Morgen zullen we geen angst meer hebben,
Morgen zal er liefde zijn,
Morgen zal er vrede zijn,
Van morgen droom ik.

Raadslieden – waar en wie

Bureau	Naam	Telefoon kantoor	Telefoon huis
Harderwijk	R. O. (Ronald) Battes	03410-23911, tst. 2532	03417-56628
't Harde	L. J. H. (Lex) Beekers	05255-2727, tst. 2087	077-662133
Schaarsbergen	E. Y. (Ellen) Bremer	085-457311, tst. 2774/2752	085-211105
Den Haag	K. (Klazien) van Brandwijk-Wiltjer	070-166424/166425	03480-14787
Utrecht	M. (Metske) Dekkinga	030-910266, tst. 243	033-803142
Seedorf (BRD)	J. (Jan) Duijnhouwer	09-4942814011, tst. 348	09-494284647
Nijmegen	J. J. H. (Hans) Floris	080-228200, tst. 145	04132-66346
Seedorf (BRD)	R. P. (Rob) Geene	09-4942814011, tst. 243	09-4942812470
Assen	W. H. (Wil) Gerards	05920-58499	05927-12812
Steenwijk	W. H. (Wim) Heij	05210-15422, tst. 2643	05210-13657
Breda	C. H. (Kees) v. d. Hilst	076-273341	013-676578
Arnhem	C. C. (Tineke) Hundling	085-457311, tst. 2123	020-717992
Oirschot	S. P. J. (Stef) Kessels	040-352913	04760-74188
Hesepe (BRD)	F. G. (Frits) v. d. Kolk	09-4954613071, tst. 334	09-4925558140
Oirschot	B. J. T. (Ben) v. d. Linden	040-352913	04936-5844
Den Helder/Amsterdam	L. A. (Anuscka) de Man	020-5551251	02206-3073
Amersfoort	B. M. (Beernoud) Moojen	033-638622, tst. 3290	035-234907
Blomberg (BRD)	J. G. J. (Jan) Nauts	09-4952357600, tst. 259	09-4952356621
Amsterdam	H. (Hans) Schonk	020-5551251	075-178421
Hoofdraadsman	J. F. (Joos) Sinke	03404-14436	03430-15597
Stafradsman	F. (Frank) Spoelstra	03404-14436	—
Coornherthuis	W. (Wim) Reinders	03404-14060	—
(vormingswerker)	J. (Jacques) v. d. Blink	03404-14060	—
(vormingswerker)	J. (Jan) den Boer	03404-14060	—

Kan dat ook?

Als ik op weg ben naar Rotterdam denk ik altijd even aan de Russische bezetting van Afghanistan, want ergens in de buurt van Delft is op een muur gekalkt dat we solidair moeten zijn met de Afghanen. Ik zie ook wel eens journaalbeelden of een documentaire, maar een hoge prioriteit heeft Afghanistan niet bij mij. Niet te vergelijken bijvoorbeeld met destijds Vietnam. Wat is het verschil.

Nee laten we aan het andere uiteinde beginnen.

Net als bij Vietnam vind ik dat de bezetters er weg moeten, de Russen hebben daar niets te zoeken, de regering in Ka-boel heeft net zo weinig gezag als de regering Thieu, en net als destijds bij de Amerikanen kunnen de Russen zich alleen al wegens gezichtsverlies niet terugtrekken, wat toch wel een waanzinnige reden genoemd mag worden om mensen elkaar te laten doodschieten.

Maar nu de verschillen.

In de Vietnamtijd vond ik de Amerikanen volkomen fout en de Vietcong daarentegen volkomen goed. Het een leek logisch uit het ander voort te vloeien. De Vietcong zei voor vrijheid en socialisme te zijn en dan hoefde ik al niet meer te weten. De tegenstanders van de Russen hebben een idee dat niet meteen zo aanspreekt. Ze zijn verdeeld over vele kleine autonome legertjes die streven naar de beheersing van een bepaald gebied en hun nationale idee is dat er een theocratie moet komen, een staat die geregeerd wordt volgens de Koran.

De Ikon-televisie liet laatst een film zien van twee Engelsen die een tijd bij zo'n leger hadden doorgebracht, gevestigd in een afgelegen stad waar ook de Russen een garnizoen hadden. De Russen konden zich daar alleen met tanks buiten de kazerne begeven. De guerilla's, geleid door een oude man die ook bij de nationale leiding van het verzet groot aanzien genoot, waren heer en meester in de stad. Met bazooka's en kleine veldkanonnen konden ze zelfs de tanks op afstand houden.

De oude hoofdman, die dit voor de camera stond uit leggen, werd nederig benaderd door een vrouw van zijn leeftijd, ze wilde zijn aandacht voor het een of ander. Alsof ze een insect was schoof hij haar opzij en oreerde door. De Islamitische rechtbank hield zitting over enkele krijgsgevangenen, dat moest de televisie maar eens komen bekijken.

Een man zat op de grond en legde uit dat hij de rechter was en dit hier (man met snor) was de beul. Zodra de rechter zijn vonnis had uitgesproken nam de beul de veroordeelde mee naar een veldje verderop. Had de rechter iemand schuldig geoordeeld, dan waren er twee mogelijkheden, afhakking van de hand of van het hoofd. De beul wees aan waar hij doorgaans de bijl liet neerkomen. Hij grijsde trots, meestal had hij maar één slag nodig.

Er was een klein probleem met een man die ze gevangen genomen hadden en die, wat ze ook probeerden, geen stom woord zei. De Islamitische wet verbood het doden van een verdachte zolang deze niet bekend had, legde de rechter uit, dus men liet deze man daar maar zitten tot hij begon te spreken. Hij was met zware kettingen omhangen. De vrijheidstrijders gingen hem weer eens van dichtbij bekijken en de camera volgde wat er gebeurde, de gevangene werd overeind gezet en men solde wat met hem, gebod hem om zijn voetzolen aan de camera te tonen.

'Ik heb met mijn mes in zijn voetzolen gekerfd,' zei de strijder, 'zodat hij niet kan weglopen.' Het wachten was tot de gevangene zou gaan spreken. Dan werd zijn keel afgesneden, want het

vermoeden bestond dat hij een ongelovige was.

Het meest huiveringwekkende van die reportage was niet de wreedheid en achterlijkheid zelf, maar de massieve eigendunk waarmee ze getoond werden: martelen en verminkingen waren geen wel of niet excuseerbare zaken in een oorlog, maar ze waren in een veel algemenere zin juist. De rechter gaf zijn betekenis als magistraat bijvoorbeeld aan door vermelding van het aantal handen dat hij had laten afhakken.

Dus nog eens: die Russen hebben daar niets te zoeken. Maar mag men in zo'n oorlog ook een afkeer hebben van de ene en de andere partij?

Tom Pauka

Kernproeven

Nieuw item voor de vredesbeweging

Op 3 februari hebben de VS in de woestijn van Nevada hun eerste kernproef van 1987 uitgevoerd. Voor de SU het sein het nu reeds anderhalf jaar bestaand moratorium te beëindigen. Partijleider Gorbatsjov heeft verklaard onmiddellijk tot een nieuw moratorium bereid te zijn, zodra Amerika het houden van kernproeven staakt. Het initiatief ligt nu dus bij de regering Reagan. Deze ziet een algemeen verbod op kernproeven echter als een lange termijn doel. De vredesbeweging daarentegen heeft een wereldwijd verbod als eerste stap op de weg naar wapenbeheersing en -vermindering hoog op haar verlanglijstje staan.

Een wereldwijd verbod op kernproeven wordt door velen als een onafgemaakte zaak beschouwd. Sinds begin jaren vijftig voert de vredesbeweging hier regelmatig actie voor. Helemaal zonder gevolg zijn die activiteiten niet. Zo werd in 1963 het Beperkte Kernstop Verdrag gesloten, waarbij bovengrondse proeven en kernproeven onder water verboden werden. In de pre-ambule wordt dit verdrag een stap op weg naar stopzetting van alle kernproeven genoemd. De ondertekenaars – Gr. Brittannië, SU en VS – verklaren vastbesloten te zijn onderhandelingen daartoe voort te zetten. Tien jaar later leidden deze tot de afspraak af te zien van proeven boven de 150 kiloton. Daarbij blijft het echter.

De in 1977 begonnen onderhandelingen worden door de Reagan-regering in 1982 abrupt afgebroken. Bijna onmiddellijk na haar aantreden liet deze weten geen belangstelling te hebben voor een alomvattend kernstopverdrag. Het ontbreken van betrouwbare methoden tot verificatie wordt als één van de voornaamste redenen opgegeven om de onderhandelingsstafel te verlaten. (Dit argument staat overigens haaks op een gezamenlijke verklaring van de SU, VS en UK van 31 juli 1980 aan de VN-ontwapeningscommissie.) Er bestaan thans meettechnieken waarmee praktisch elke proef geregistreerd kan worden. Ook staat Gorbatsjov, in tegenstelling tot zijn voorgangers, niet afwijzend tegenover inspectie ter plekke. Hij heeft reeds een overeenkomst voorgesteld waarbij dit voor beide partijen – in geval van een vermoeden van schending – wordt vastgelegd.

Oude discussie

Verificatie op naleving van gesloten accoorden heeft altijd een belangrijke rol gespeeld bij overeenkomsten tussen de SU en de VS. In de discussie daarover kunnen we twee opvattingen onderscheiden. De ene gaat ervan uit, dat iedere belangrijke schending tijdig ontdekt moet worden, zodat de nodige tegengaatregelen genomen kunnen wor-

den. De wapenbeheersingsverdragen zelf worden volgens deze 'richting' als zo belangrijk voor de Amerikaanse veiligheid gezien, dat het verificatieprobleem daaraan ondergeschikt is. In de tijd van Kennedy, Nixon, Ford en Carter prevaleerde deze opvatting. Het maakte o.a. de totstandkoming van het Salt-verdrag mogelijk.

Sinds Reagan is dit standpunt echter verlaten. Wapenovereenkomsten zijn niet in het belang van de Amerikaanse veiligheid, maar dienen slechts als middel om Amerikaanse programma's aan banden te leggen. Amerika houdt zich immers aan de gemaakte afspraken, terwijl door de Sovjet Unie een beleid gevoerd wordt gericht op schendingen ervan. Scherpe controle is daarom noodzakelijk, waarbij zelfs de kleinste overtreding geregistreerd moet kunnen worden en om een hard antwoord vraagt. Blijft dat uit dan zal de Sovjet Unie aangemoedigd worden tot belangrijker schendingen.

Een dergelijk standpunt maakt het bereiken van wapenbeheersingsaccor-

den uiterst moeilijk, zonet onmogelijk. Zeker in combinatie met de opvatting dat de veiligheid van de VS het best gediend is met een snelle ontwikkeling (en testing) van nieuwe kernwapens. Van een evenwicht tussen de SU en de VS is volgens de Amerikaanse machthebbers nog steeds geen sprake. Zij wijzen erop dat Gorbatsjov's moratorium kwam na een bijzonder uitgebreid en intensief testprogramma. Een beschuldiging die door het SIPRI-instituut weerlegd wordt. Van 1 januari tot 6 augustus, de dag waarop het moratorium van kracht werd, voerde de Sovjet Unie 7 proeven uit. Ter vergelijking: in dezelfde periode in 1984 vonden er 11 en in 1983 13 proeven plaats. Er is dus geen sprake geweest van verhoogde activiteit.

Noodzaak

'Kernproeven zijn noodzakelijk zolang onze verdediging gebaseerd is op kernwapens', zo luidt het. De vredesbeweging ijvert echter al jaren voor een ander veiligheidsbeleid. Een algemeen testverbod kan daartoe bijdragen. Het bemoeilijkt de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen en remt daardoor de wapenwedloop af. Een dergelijk verdrag, allereerst tussen de SU en de VS, kan ook politiek gezien van groot belang zijn. In de eerste plaats vormt het een belangrijke vertrouwenwekkende maatregel, waardoor het internationale klimaat kan verbeteren. Overleg over verdere stappen wordt daardoor mogelijk gemaakt. Op basis van dit verdrag kan tevens druk worden uitgeoefend op Frankrijk, die nog steeds doorgaat met het nemen van bovengrondse kernproeven.

In de Pacific worden nog dagelijks mensen gekonfronteerd met de gevolgen van straling, zoals miskramen, ziektes en geboorten van misvormde baby's. Voeg daarbij het proliferatie-probleem, de aantasting van het milieu en de hernieuwde aandacht van de vredesbeweging voor een testverbod wordt duidelijk. Zowel nationaal als internationaal wordt hiervoor geijverd.

In Nederland hebben vrouwen aan premier Lubbers gevraagd de zgn. Verklaring van Mexico te ondersteunen. Hierin roepen Argentinië, Griekenland, India, Mexico, Tanzania en Zweden de kernwapenstaten op te komen tot een onmiddellijk moratorium, dat moet uitmonden in een wereldwijd verdrag. Ook verlangen zij van de Nederlandse regering een actief beleid, om eigen stappen te ondernemen zodat ook de andere NAVO-partners de verklaring van Mexico ondersteunen. Gezien de haast waarmee de VS hun SDI-programma willen gaan uitvoeren, de belangstelling die er heerst voor een Europese variant ervan, wordt het tijd dat de Nederlandse regering nu een duidelijk standpunt inneemt.

Leoni Sipkes

(politicologe en lid
Werkgroep Vrouwen tegen Kernwapens)

Woensdrecht komt snel op Monumentenlijst

Oude vestingwerken zijn het behouden waard

Forten en andere oude vestingwerken krijgen de laatste jaren steeds meer aandacht. Wijnimporteurs tonen belangstelling omdat het er vaak zo lekker koel is. Monumentenzorg wil graag dat veel van het ouds behouden blijft. Gemeentebesturen richten er een tentoonstelling in, of een jeugdhonk en ook wel een opslagplaats voor de plantsoendienst. Natuurbeschermers waarderen oude vestingwerken vaak om hun bijzondere ligging in het landschap. Bovendien groeien er korstmossen en muurvarens en leven er hagedissen en vleermuizen. Historici tenslotte hebben aan forten een voortdurende bron van studie.

Zo is iedereen op zijn manier met die oude vestingwerken bezig. Onschuldig allemaal en dat mag ook best. Ooit hadden al die vestingwerken een puur militaire betekenis. Maar ook in het militair bedrijf heeft alles een tijd van opkomst, van heden en verleden. Technische en wetenschappelijke ontwikkelingen leidden er meestal toe dat een militaire voorziening plotseling hopeloos verouderd is. Dat was vroeger zo en het zal wel nooit anders worden. De kruiskettenbunkers in Woensdrecht staan binnen de kortste keren op de Monumentenlijst, let maar op.

Buskruit

Het begon met de vestingwerken in Nederland zo'n beetje rond de 15e eeuw. De Middeleeuwen liepen snel ten einde. De steden waren ingeklemd tussen hoge rechte muren met nog hogere torens. Die muren verhinderden dat bij een aanval de projectielen van bijv. katapulten binnen de muren kwamen. Beklimming was ook moeilijk. Bij een stormloop met ladders en al wachtten de aanvallers de lansen en het pek.

Maar in die 15e eeuw kwam het buskruit. Men verving bovendien de stenen kogels voor ijzeren. De vuurkracht werd zo op twee manieren versterkt. Veel stadsmuren bleken daar toch niet tegen bestand. Om instortingsgevaar te verminderen verlaagde men de muren en torens geleidelijk. Maar bij een versterkte en meer geconcentreerde vuurkracht konden toch nog gaten in de muren worden geschoten. Daarom wierp men op den duur aarden wallen achter de bedreigde delen van de stadsmuren op. Tegelijkertijd liet men, via vaak wiskundige principes, bepaalde delen van de muren uitspringen (bastions). Zo kon men de vijand bij een bestorming ook in de flank beschieten.

Breda was een eerste voorbeeld van een stad met een gebastionneerd vestingstelsel. De stadswallen werden tussen 1531 en 1547 aangelegd. Oorspron-

kelijk gaven vooral Italiaanse vestingbouwers leiding aan de werkzaamheden. Gewichtige mannen ongetwijfeld met mooie namen. Zo was de Italiaan Donato de Boni Pellezuoli uit Bergamo actief in Gent en Antwerpen. In 1546 hielp hij mee om plaatsen uit Vlissingen en Middelburg te versterken. Later duikt hij in Utrecht op bij de bouw van een viertal bastions in de stadswal. De ideeën welke vorm de vestingen zouden moeten hebben, veranderden voortdurend. Oorspronkelijk ging men uit van een vierkant grondplan. Later ging men over op ontwerpen met vijf of nog wel meer hoeken. Vrijwel altijd omringde een gracht de vesting. Als extra zekerheid. De ontwerpers dienden dan ook van vele markten thuis te zijn. Ze moesten het krijgsbedrijf door en door kennen, goede bouwkundigen zijn, de wiskunde beheersen, veel van bodemgesteldheid en wat van waterbouwkunde weten.

Steden bevestigd

Oorlogvoeren was in die tijd zeker nog een vaak heel tijdelijk en vooral ook plaatselijk gebeuren. De steden waren sterk opgekomen. Daar lag de macht. Onder Karel V lag het accent nog op het behoud, de verdediging van de landsgrenzen. Daarna, eind 16e, begin 17e eeuw lag het accent meer op het behoud van de steden. Onze eigen Tachtigjarige Oorlog was de aanleiding voor een ongekende activiteit bij 'het bevestigen' van steden. Niet alleen de nu nog aanwezige grotere steden kwamen daartoe vaak in aanmerking. Ook kleinere plaatsen, die nauwelijks verder zouden komen, kregen een beurt: Muiden, Willemstad, Bourtange, Grave enz. Een aantal zijn de laatste jaren op uitstekende manier gerestaureerd. Willemstad, Woudrichem, Heusden bijv., nu paradedpaardjes voor Monumentenzorg. Het ging destijds overigens steeds om plaatsen die door Willem van Oranje, Maurits en Willem Lodewijk op de Spanjaarden waren veroverd en daarna voor de jonge Republiek der Verenig-

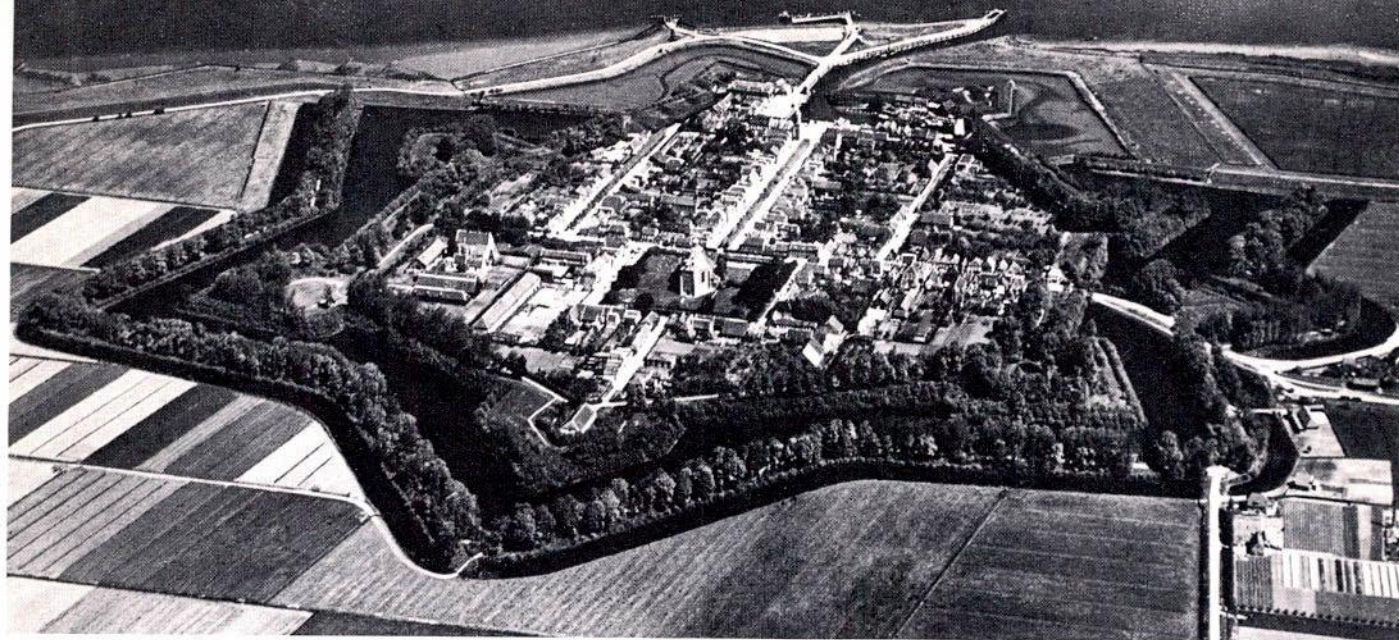
de Nederlanden veilig moesten worden gesteld. Vaak tegen voor die steden enorme kosten. Ook in die tijd legde 'defensie' op te veel van de openbare middelen beslag.

Toen het na 1648 (we weten het nog: Vrede van Munster) rustiger werd, konden de omwallingen van veel steden nader worden aangepast. Het grootste werk was dat van Amsterdam. De voltooiing van de omwalling daar strekte zich uit van 1648 tot 1672. Een gigantisch karwei. Op een erg slappe ondergrond moest een zware wal met daarop een 1 meter dikke bakstenen muur worden gemaakt. Honderdduizenden palen van 14 km damwand werden geheid. Toen de zaak geklaard was, bleek het versterken van steden eigenlijk al een achterhaalde zaak. Het jaar 1672 was immers aangebroken: het Rampjaar, bekend om de uitdrukking 'het volk redeloos, de regering radeloos, het land redeloos,' Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen dreigden in een gezamenlijke actie ons land onder de voet te lopen. Alleen door het onder water zetten van een enorme strook land van de Zuiderzee tot voorbij Gorinchem kon men de oprukkende Fransen tegenhouden. De Hollandse Waterlinie was geboren en daarmee het denken in zgn. stellingen en linies.

Het succes van 1672 was het sein om op tal van plaatsen in het Hollands-Utrechtse polderland forten te gaan bouwen. Maar ook elders in het landelijk gebied was men actief: aan de zgn. Oosterfrontier van Nijmegen tot aan de Dollard, aan de Zuiderfrontier in Zeeuws-Vlaanderen. Sommige van die vestingwerken zijn er nu nog steeds. Inmiddels begroeid met hoog geboomte, verlaten soms, als vreemde eenden in

Stichting Menno van Coehoorn

Belangstelling voor forten en andere oude militaire verdedigingswerken? Neem eens contact op met de Stichting Menno van Coehoorn. Catsheuvel 87, 2517 KA Den Haag, tel. 070-547227. De Stichting is in 1932 opgericht en zet zich met name in voor het behoud van oude, buiten militair gebruik gestelde vestingwerken en andere militaire objecten die voor de geschiedenis, de kunst of voor de natuur betekenis hebben. Zij die begunstiger van de Stichting willen worden betaald minimaal f 30,- per jaar. Aankomst op bovenvermeld adres.

Vesting Willemstad, gebouwd van 1583-86 op de Ruige Hil, waar al een kleine nederzetting gevestigd was, door Adriaen Anthonisz.

de bijt van een heel vaak agrarisch landschap.

Ontwikkeling van de techniek

De periode rond 1700 was de grote tijd van Menno van Coehoorn. Hij had de officiële titel van 'Ingenieur-Generaal der Fortificatiewerken dezer Landen'. Van Coehoorn stond aan het hoofd van 60 ingenieurs in vaste dienst. Veel van hen hadden aan de ingenieursschool van de Leidse universiteit hun opleiding gehad. Vooral aan de grenzen van de toenmalige Republiek was Van Coehoorn actief. Van 1695 tot zijn dood in 1704 maakte hij Bergen op Zoom tot een geheel nieuwe vesting en was hij verder werkzaam in Zeeuws-Vlaanderen (Sluis, IJzendijke, Hulst enz.), Grave, Coevorden, Bourtagne enz.

Het denken in linies was in de Nederlandse omstandigheden nog niet zo gek. Het grootste deel daarvan bestond als regel uit ondoordringbaar moeras of onder water gezet land. Geen wonder dat we forten tegenkomen in gebieden die we nu als natuurmonument bestempelen. De verdedigers konden zich als regel beperken tot het afsluiten van enkele doorgangswegen te water of over land

Toch hebben de bouwsels bijna nooit de ontwikkeling van de techniek kunnen bijhouden. Na 1860 – we nemen maar een grote sprong – brak het tijdperk van het zgn. getrokken geschut aan. Voor granaten werd de dracht wel zo'n 4 kilometer. Bovendien vergrootte de techniek de trefkans van de projectielen. Het metselwerk van de forten en schansen moest daarom steeds meer met een aarden wal worden overtrokken. De bomvrije onderkomens voor de manschappen (oorlogen waren, zijn en blijven een menselijke aangelegenheid)

dienden door die extra vuurkracht ook steviger te worden. Op een aantal plaatsen besloot men de vestingwerken te voorzien van vooruitgeschoven forten.

Maar de techniek en wetenschap deden er steeds maar weer schepjes bovenop. Toen ook al. In 1885 deed de chemie een duikt in het zakje. Er verschenen brisantgranaten met stoffen als als ecrasiet, meliniet, pikrinezuur, trinitrotoluol enz. Opnieuw een enorme vergroting van de vernietigende kracht. De aanvallende partij kwam steeds meer in het voordeel. Allerlei linies en stellingen in Nederland bleven wel in tact, maar de vestingwerken erin verloren op den duur hun waarde.

Wallen gesloopt

Aan de randen van de steden hadden zich de vorige eeuw al heel andere zaken afgespeeld. Tal van steden waren letterlijk uit hun nauwe wallen gegroeid. Soms verdwenen de oude vestingmuren met hun poorten en bastions geheel en al. Ze werden gesloopt. In een aantal gevallen bleven delen in stand. Soms kon men de wallen goed gebruiken in stadsparken en plantsoenen die vooral in de 19e eeuw in tal van steden verschenen. Bekende tuinarchitecten als L. A. Springer en J. D. Zocher jr. verzorgden vaak de aanleg. Het wandelen op de wallen werd een nieuw tijdverdrijf; vooral op de zondagen viel 'het promeneren' bij de betere milieus in de smaak. Ook nu nog zien we rond tal van binnensteden (Goes, Haarlem, Groningen en Zwolle zijn voorbeelden) groenstroken die beschouwd kunnen worden als overblijfselen van de stadswallen.

In onze eigen 20e eeuw probeerde men het met beton. Allerlei bunkertypes deden ook in ons land zijn intrede. Met

muren van 45 tot 180 cm hoopte men voltreffers van heel zware granaten te kunnen weerstaan. Bij de Afsluitdijk kwamen bunkercomplexen, langs de grote rivieren, bij de Grebbe-linie, in Brabant, langst de Vesting Holland. Zoals bekend heeft het in 1940 allemaal niet veel geholpen. Een nieuw element in de oorlogsvoering als de parachutisten maakte het de Duitsers mogelijk achter de linies te komen, zelfs binnen de Vesting Holland.

De jaren 1940-1945 brachten met name langst de kust talrijke bunkers in de duinen. Verreweg de meeste zijn inmiddels opgeruimd. Zoveel, dat er stemmen opgaan er tenminste een aantal te behouden. Als stukje vaderlandse geschiedenis, als monument van een gelukkig al weer lang verleden tijd.

Duitse bunkers die bewaard moeten blijven, een provinciebestuur van Noord-Holland dat zich inspant om de Stelling van Amsterdam te beschermen; de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten die de Harrevelderschans tussen de jeneverbessen in het Buurserzand (Twente) en tal van andere vestingwerken beheert: er is nog hoop. Nu duwen demonstranten bloemen in het hekwerk rond de vliegbasis Woensdrecht. De bouw van de bunkers voor de kruisraketten is daar begonnen. Maar het is zeker dat over een aantal jaren het nut van 'Woensdrecht' al weer achterhaald is. Dan kan ook dit staaltje van bouwkunst, militair vernuft én hooghartigheid worden toegevoegd aan de Monumentenlijst. Misschien zijn er wel korstmossen die zich er thuisvoelen, of muurhagedissen. Misschien, de geschiedenis geeft de lijn aan, kunnen we er straks wel gewoon wandelen of onze kinderen laten spelen.

Frits Maas

Round Midnight

Saxofonist Dexter Gordon in 'de rol van zijn leven'

Zelden heeft de jazzmuziek meer in de belangstelling gestaan dan de afgelopen maanden. Je kon geen krant of periodiek openslaan of er werd aandacht besteed aan mijn en hopelijk ook uw lievelingsmuziek. Deze hausse werd veroorzaakt door de film *Round Midnight* van de Franse cineast Bertrand Tavernier. De hoofdrol in deze film wordt gespeeld door de beroemde Amerikaanse tenorsaxofonist Dexter Gordon, aan wie ik in oktober 1982 mijn eerste stukje voor dit blad wijdde.

Ik heb de enorme voorpubliciteit rond deze film eerlijk gezegd wat sceptisch gevolgd, omdat ik mij niet kon voorstellen, dat er ooit een film gemaakt zou worden die werkelijk recht zou doen aan de jazz en zijn beoefenaren.

Nu ik de film gezien heb, kan ik niet anders doen dan hem van harte aanbevelen bij iedereen die van muziek houdt, want het is een schitterende rolprent geworden, die mij op vele momenten ontroerde.

Op het affiche van de film worden naast die van Dexter Gordon ook de namen van Lester Young en Bud Powell genoemd en het is vooral een episode uit het leven van laatstgenoemde waarop het filmverhaal is gebaseerd. Daarom eerst iets over deze muzikanten, alvorens iets dieper op de film in te gaan.

Lester Young

Tenorist Lester Young (1909-1959) was één van de grootste muzikanten die de jazz ooit kende. Hij werd pas op 27-jarige leeftijd bekend, maar toen was het ook ineens raak.

Coleman Hawkins, die tot dan toe de tenorsaxkroon had gedragen, kreeg er ineens een geduchte concurrent bij.

Het contrast was dan ook groot. De lichte toon en elegante swing van Young deden de forse gebronsde aanpak van Hawkins ineens ouderwets lijken.

Lester Young werd vooral beroemd als solist bij het orkest van Count Basie en maakte in de periode 1936-1940 talloze schitterende opnamen. Eigenlijk heeft zijn ster maar heel kort geschitterd, want Lester werd in de oorlog opgeroepen voor militaire dienst en daar helaas tot een menselijk wrak omgebouwd. De sensibele verfijnde saxofonist kwam volkomen gebroken uit dienst en mede omdat hij ook nog moeilijkheden met zijn gebit kreeg, bereikte hij nooit meer zijn oude niveau, hoewel sommige opnamen uit 1944-1945 zeer de moeite waard zijn.

Tot aan zijn dood in 1959 zou Lester Young nog vele platen maken, op talloze festivals en concerten verschijnen, maar de glans van de dertiger jaren keerde nooit meer terug.

In zijn laatste levensjaren tobde Lester

Young ook nog eens met zijn gezondheid en eigenlijk kwam zijn einde voor niemand onverwacht.

Lester Young bleef echter voortleven in zijn talloze navolgers, van wie Stan Getz de bekendste werd. Hij hield er een bijzonder persoonlijke woordkeus op na en die merkwaardige manier van uitdrukken vinden we in de film terug bij Dale Turner, de hoofdpersoon, gespeeld dus door Dexter Gordon.

Ook Dale Turner gebruikt te pas en te onpas het woord 'Lady' en ook hij kan terugzien op een weinig geslaagde militaire carrière.

Bud Powell

Earl 'Bud' Powell leefde van 1924 tot 1966 en was een van de allergrootste boppianisten. De mensen die hem in zijn gloriejaren hoorden, praten nu nog over zijn fabelachtige techniek en grote ideeënrijkdom. Helaas was ook Bud Powell in vele opzichten een echt kind van de jazz. De psychisch zeer labiele muzikant viel als zovelen ten prooi aan de drugs en moest zijn carrière daardoor nogal eens onderbreken.

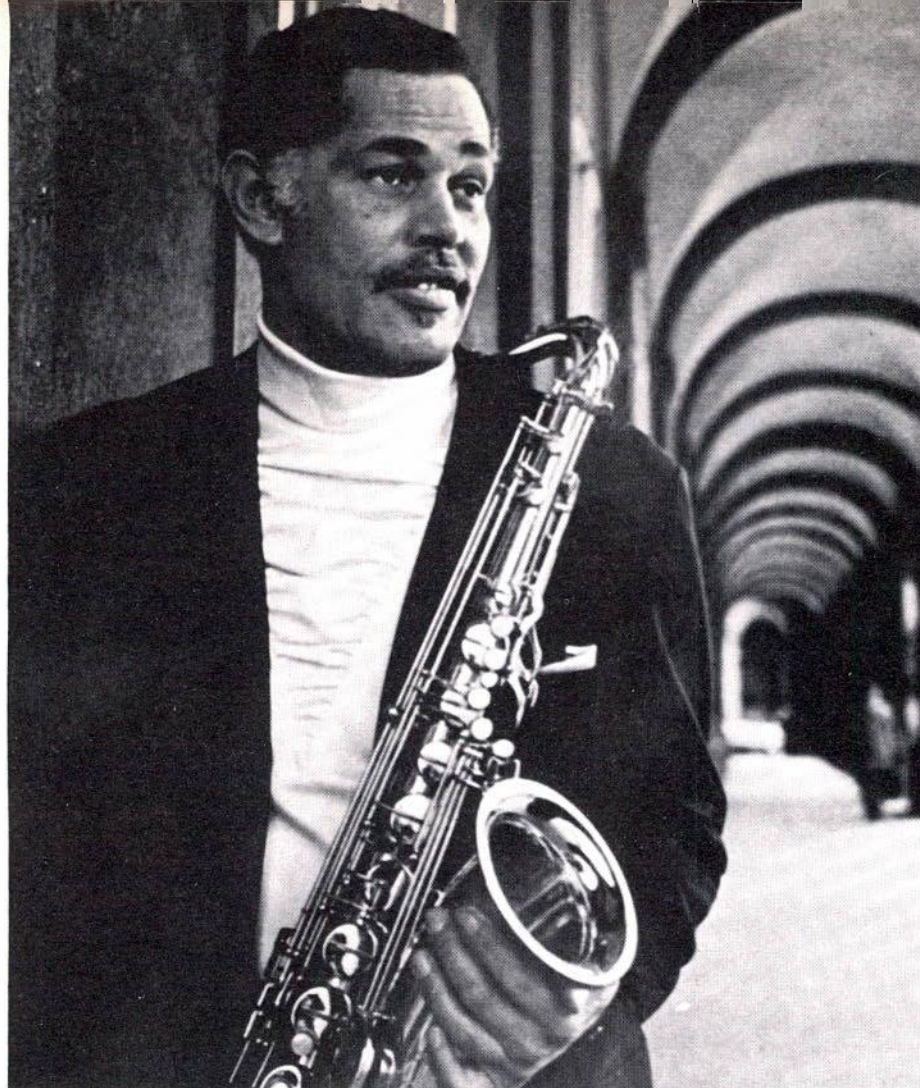
In 1959 ging Bud Powell naar Parijs en het was daar, dat hij Francis Paudras ontmoette. Paudras was een enorme bewonderaar van de pianist en kon het niet aanzien dat dit grote talent zichzelf te gronde richtte. Hij nam Powell in zijn huis op en zorgde zo goed voor hem, dat de gezondheid van de pianist met

Lester Young

Bud Powell

Dexter Gordon

sprongen vooruit ging. Bud Powell nam weer platen op met o.a. Dexter Gordon en de toekomst zag er op dat moment weer redelijk zonnig uit.

Heimwee deed Powell in 1962 weer terugkeren naar New York en daar ging het al weer snel mis met hem. Hij kreeg tbc en trad na 1964 zelfs niet meer op. In 1966 klonk ook voor hem het slotackoord.

De vriendschap tussen Bud Powell en Francis Paudras en hun gemeenschappelijke ervaringen in Parijs rond 1960 vormen nu de basis voor de film *Round Midnight*, die door regisseur én jazzfanaat Bertrand Tavernier aan Lester Young en Bud Powell is opgedragen.

Dexter Gordon

Omdat Tavernier persé Dexter Gordon als hoofdrolspeler wilde hebben, zien we in de film dus de belevenissen van een Amerikaanse saxofonist, Dale Turner, die in Parijs eveneens een Franse fan ontmoet, die zich over hem ontfermt.

Er ontwikkelt zich dan een verhaal als een gedicht. Schitterend gespeelde scènes worden afgewisseld met ontroerend mooie muziek.

De totale performance van Dexter Gordon is overweldigend. Hij beheerst de film van begin tot eind met zijn unieke manier van praten en lopen terwijl zijn gestalte van nature al imponerend is (hij is bijna 2 meter lang!).

Sommige critici hebben het saxofoonspel van Gordon het enige zwakke punt van de film genoemd. Daarmee ben ik het volslagen oneens. Natuurlijk, de grote tijden van Dexter zijn voorbij. De man is 64 jaar oud, heeft een turbulent muzikantenleven met alle ups en downs achter de rug en heeft bovendien grote problemen met zijn gezondheid. Lever en longen functioneren nl. niet meer optimaal en als Dexter niet zo'n oersterke vent was geweest, zou ook hij zich waarschijnlijk al lang bij het hemelse legioen hebben gevoegd.

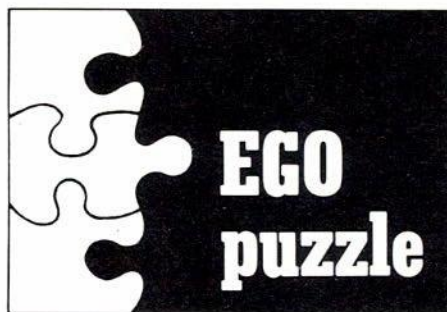
Door deze omstandigheden had Dexter zijn sax al een aantal jaren niet aangeraakt en is hij speciaal voor de film weer gaan oefenen.

In dit licht bezien vind ik Dexter's saxofoonspel in de film van een schoonheid, die elke discussie over techniek overbodig maakt.

Natuurlijk had Bertrand Tavernier oudere plaatopnamen van Dexter kunnen gebruiken maar dan hadden we weer een playbackshow gehad.

Nu speelt Dexter in *Round Midnight* 'de rol van zijn leven' en was het voor mij als enorme fan van de tenorist een adembenemende belevenis de grote man op het witte doek in actie te zien. Laat u zich eenzelfde ervaring niet ontgaan!

Theo Carree

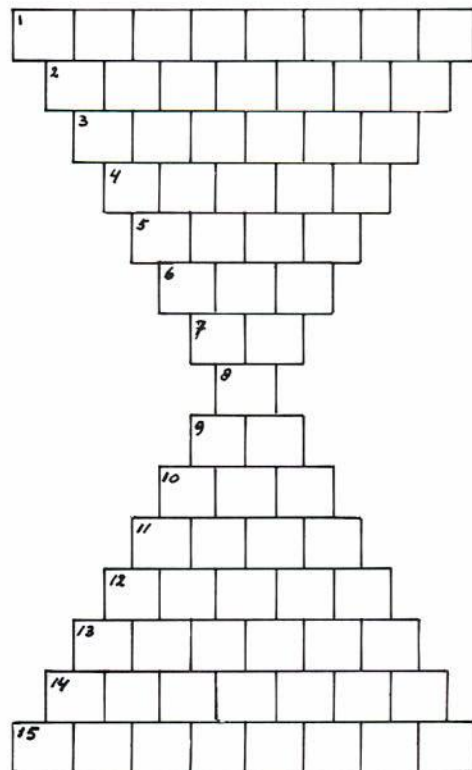

Zandloper

De oplossing van de visitekaartjes in het vorige maartnummer van EGO luidde: cineast, goudsmit, fabrikant en hofmeester.

Hieronder weer eens een zandloper, waarvan elk woord bestaat uit dezelfde letters als het voorgaande woord, eerst minus één en later plus één letter. De omschrijvingen luiden als volgt:

1. doen zoals het hoort (8)
2. gegist (7)
3. aan hebben (6)
4. draad (5)
5. stand (4)
6. spinsel (3)
7. rondhout (2)
8. klinker (1)
9. slee (2)
10. vlaktemaat (3)
11. bloeiwijzen (4)
12. zich op zee voortbewegen (5)
13. iets aan de orde stellen (6)
14. zinken (7)
15. met grote reikwijdte (8)

Verhalen

De in de bundel 'Bedrieg de schijn' samengebrachte verhalen schreef de Chileense auteur Ariel Dorfman in ballingschap. Verhalen – de een nog sterker dan de ander – waarin Dorman zich weigert neer te leggen bij de werkelijkheid van Pinochet. Dat doet hij wel zo onvoorstelbaar indringend, dat je het er warm van krijgt. De hoofdpersonen in zijn verhalen zijn veelal gewone

mensen die gevangen zitten in een situatie die ze als onontkoombaar ervaren. Situaties die ze niet of nauwelijks kunnen beïnvloeden, maar waaruit ze, gedreven door hun overtuiging, wanhopig trachten een uitweg te zoeken.

Zoals bijvoorbeeld de jonge dienstplichtige Lucho (in het verhaal 'Thuiskomst') die volstrekt tegen de zin van zijn vader zich meldde voor de militaire dienst. Het gevolg van zijn handelwijze was dat vader niet meer met hem wilde spreken omdat Lucho zich had verlaagd tot 'een handlanger van de moordenaars en de verraders en de grootste hoerrenlopers die dit land had voortgebracht'.

Wanneer Lucho met verlof thuis komt is het uitgerend zijn vader die hem bij de bushalte opwacht en hem 'van boven tot onder' inspekteert alsof hij 'op het ochtendappel stond'.

Een verhalenbundel van grote klasse. 'Bedrieg de schijn' door Ariel Dorfman werd uitgegeven door In de Knipscheer te Haarlem. Prijs f 34,50.

Ierland

'In naam der vrijheid' van Ian St. James gaat over het door politieke en godsdienstige conflicten verscheurde Ierland. Niet

een gortdroge studie, maar een boeiende roman. Het is het verhaal van een vete tussen twee families. Pat Connors en Liam Riordan strijden, zij aan zij, in de IRA voor de onafhankelijkheid van Ierland.

Wanneer dat in 1921 een feit wordt slaat de vriendschap plotseeling om in een gezworen vijandschap. Pat is de mening toegedaan dat een onafhankelijk Ierland, met uitzondering van Ulster, het maximaal haalbare is op dat moment. Liam staat op het standpunt dat het één Ierland is of géén; wendt zich af van zijn oude strijdmakker en de IRA en sluit zich aan bij de anti-IRA (waar de huidige IRA uit is voortgekomen). De gevolgen van deze vijandschap werken in beide families op de na hen komende generaties door. Op knappe wijze weet de auteur in deze roman de politieke ontwikkelingen in Ierland, gedurende een halve eeuw, gestalte te geven. Het boek (535 blz.) leest werkelijk weg als het eten van een warm broodje, waarbij de lezer na afloop over voldoende inzicht beschikt, om datgene wat er in het hedendaagse Ierland aan de hand is, prima te kunnen volgen.

'In naam der vrijheid' door Ian St. James werd uitgegeven door De Boekerij te Amsterdam. Prijs f 39,90.

Kameraadschap

De roman 'Het peloton' van Ben Laurens verhaalt over de lotgevallen van een peloton infanteristen tijdens de laatste maanden van de strijd in Indië (1945-1950). Ver van huis voelden de Nederlandse militairen zich steeds meer in de steek gelaten. 'Ze waren hier en draiden mee in het circus, onafhankelijk van de vraag hoe ze erover dachten'. De enige motivatie om nog door te douwen was 'niet kapot gaan'. Het vaderland had geen flauw benul 'van wat zijn zonen daar eigenlijk in dat mooie, verre land precies uitvoerden'. Hun

uitrusting was onvoldoende en/of sterk verouderd. De hogere legerleiding wekte minstens de indruk zich daar niet om te bekommeren. Onder deze omstandigheden waren de kleine eenheden op de buitenposten, zoals het peloton in deze roman, volledig op zichzelf aangewezen om het vege lijf te redden. De narigheid en de ellende die men ondervond waren alleen te trotseren door als groep te opereren. Het boven alles stellen van de groep was hun enige zekerheid waar ze zich nog aan vast konden klampen.

Eén van de beste romans over het Indische drama.

'Het peloton' door Ben Laurens werd uitgegeven door Ad. Donker te Rotterdam. Prijs f 29,50.

Beklemmende roman

De schitterende roman 'De medeplichtige' van de Hongaar György Konrád (geb. 1935) is meer dan het verhaal van de joodse jongen T., het is een halve eeuw Hongaarse geschiedenis. T. keert zich – mede door de jodenvervolgving van de jaren twintig – tot het communisme, hetgeen hem enkele keren in aanraking brengt met de politie. In de oorlog belandt hij, na opnieuw gearresteerd te zijn, in een strafbatalljon aan het Oostfront. T. weet het er, wonder boven wonder, levend vanaf te brengen en komt uiteindelijk aan de Russische kant van het front terecht.

Met het zegevierende Rode Leger trekt hij als bevrijder zijn vaderland binnen. Ook al ziet hij hoe de Russen in zijn land tekeer gaan, toch blijft hij rotsvast geloven in de heilbrengende ideologie van het communisme. Als hoge partijbons maakt T. mee hoe het nieuwe regime de baantjes verdeelt, tegenstanders worden geëlimineerd en de partij alle macht naar zich toe trekt. Wanneer de revolutie haar eigen kinderen verslindt wordt ook T. het slachtoffer van het systeem en komt pas na de dood van Stalin weer vrij. Enkele jaren later raakt hij alweer betrokken bij de actieve politiek en neemt zelfs zitting in de regering van Imre Nagy. Wanneer de opstand van 1956 is neergeslagen krijgt T. levenslang. Na tien jaar evenwel komt hij vrij en wendt zich dan definitief af van de politiek en wordt historicus. Zijn zelfgekozen isolement gaat zelfs zover dat hij met niemand meer

wenst te communiceren. Dit leidt tenslotte tot een opname in een krankzinnigeninrichting (waar het boek mee begint). Een beklemmende roman over de opkomst en ondergang van een individu, maar vooral een verslag over een halve eeuw Hongaarse historie. 'De medeplichtige' door György Konrád is een uitgave van Van Gennep te Amsterdam. Prijs f 44,50.

Konservatief geluid

In 'De weg naar een betere toekomst' zet Newt Gingrich de opvattingen uiteen van de neo-konservatieve vleugel van de Amerikaanse Republikeinse Partij. Wanneer de weg gevolgd wordt die Gingrich wijst dan is er een gouden toekomst weggelegd voor de VS.

Voorwaarde daartoe is dat 'we ons huidige gedrag en onze huidige instituties moeten veranderen'. Volgens de auteur houdt dat o.a. in het beperken van de overheidsbureaucratie, het indammen van de verzorgingsstaat, het in ere herstellen van de morele waarden van de pioniers en het stimuleren van de rol van management, high-technology, informatika, enz. Via een daadkrachtig buitenlands en militair beleid moet de VS zijn toonaangevende positie in een 'onbetrouwbare wereld' herstellen.

Reagan moet vooral zijn zin krijgen bij de uitvoering van zijn Star Wars-plannen en het moet afgelopen zijn met het systematisch ondermijnen van de 'presidentiele initiatieven in die richting'.

Het boek is één lange (369 blz.) litanie tegen alles wat het streven van Gingrich in de weg zou kunnen staan. Uiteraard geen goed woord voor alles wat links is, maar ook de liberalen krijgen er van langs. Zelfs de VN wordt 'luidruchtig anti-Amerikanisme' verweten. Ik denk dat maar heel weinig Europeanen deze kost zullen kunnen pruimen!

'De weg naar een betere toekomst' door Newt Gingrich is een uitgave van Omega boek te Amsterdam. Prijs f 39,50.

Opera

De belangstelling voor het verschijnsel opera is de laatste jaren duidelijk toegenomen. Wat dat betreft is de 'Winkler Prins Encyclopedie van de Opera' op het juiste moment verschenen. In dit eerste Nederlandstalige naslagwerk worden de vele aspecten van de opera op alfabetische wijze belicht.

Vanzelfsprekend worden de vele, van ouds tot het ijzeren repertoire behorende, opera's naar ontstaanswijze en inhoud behandeld, maar ook vele minder bekende werken krijgen aandacht. Daarnaast bevat de encyclopedie een schat aan wetenswaardigheden over komponisten, zangers en zangeressen. Ook zijn opgenomen muziek- en theatertermen, literaire werken,

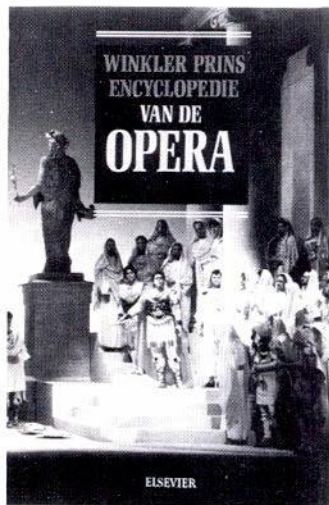
HET BEN LAURENS PELOTON

ROMAN OVER DE
NEDERLANDSE SOLDAT
IN NEDERLANDS-INDIË

AD. DONKER

schrijvers die stof voor een opera hebben geleverd en historische en mythologische figuren die aanleiding tot opera's zijn geweest. Het unieke van deze encyclopedie is verder dat voor het eerst talloze Nederlandse en Vlaamse opera's, componisten, zangers en zangeressen zijn opgenomen zodat een goed beeld wordt gegeven van de operatradiatie in het Nederlands taalgebied.

De auteur van dit prachtige boek is de operakenner bij uitstek Paul Korenhof (chef dramaturg bij de Nederlandse Opera) die werd bijgestaan door een raad van advies, waarin talloze internationale deskundigen zitting hadden. De prijs van dit rijkelijk geïllustreerde boekwerk (448 blz.) is hoog, gelet op wat men er voor krijgt beslist niet te hoog. Zeker niet voor operaliefhebbers. Die laten gewoon één voorstelling lopen en kunnen vervolgens (nagenoeg) alles over hun liebbeberij naslaan.

'Winkler Prins Encyclopedie van de Opera' door drs. Paul Korenhof werd uitgegeven door Elsevier te Amsterdam. Prijs f 99,50.

Racisme en militarisme

'Voor de soldatenbeweging is een belangrijke taak weggelegd in het bestrijden van racisme onder blanke soldaten. In een hiërarchie georganiseerd instituut als het leger wordt, (...) groepsvorming en het zich afzetten tegen andere onderdelen en soldaten gestimuleerd. Bijvoorbeeld 'onze alfa-kompagnie is beter dan de bravo', 'hospikken zijn mietjes', 'chauffeurs hebben een matsbaantje', 'het is geen mens, het is geen dier, het is een pantsergrenadier'. Militaristische principes als hiërarchie en 'het eigene is beter dan het andere' kunnen uitwerking hebben op de verhouding tussen de zwarte en de blanke soldaten en kunnen het latent aanwezige racistische bewustzijn van blanke soldaten stimuleren.'

Dit is één van de konklusies die de VVDM'ers Ron Blom en Leo de Kleyn trekken in hun boekje 'Racisme en militarisme. Zwarte

soldaten in blanke legers'. In het eerste, tweede en derde hoofdstuk gaan de auteurs in op de positie van de niet-blanke soldaten in de krijgsmachten van de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en Nederland. De soldatenbeweging wordt in hoofdstuk vier behandeld, waarbij er vooral op wordt ingegaan hoe de soldatenbeweging haar strategie dient af te stemmen op de migranten-soldaten en op het racisme. De auteurs zijn uitdrukkelijk van mening dat een actief beleid in deze geboden is. Dat deelname aan de krijgsmacht voor migranten emanciperend zal werken betwijfelen de schrijvers:

'Emancipatie en bestrijding van racisme kan niet beginnen met 'zich aanpassen' van de individuele migranten. Maar zal moeten beginnen met een bestrijding van racisme bij de blanke soldaten en een akseptatie van de gelijkwaardigheid en (kulturele) identiteit van de migranten soldaten. En als ergens niet geleerd wordt (maar juist afgeleerd) om elkaars uiteenlopende identiteit, achtergrond, cultuur en karakter te aksepteren, dan is het wel in het leger. Want in het groene pak ben je geen mens, met een eigen individualiteit, maar soldaat!'

'Racisme en militarisme. Zwarte soldaten in blanke legers' door Ron Blom en Leo de Kleyn is een uitgave van Kronstadt Kollektief, Postbus 141 te Boskoop. Prijs f 9,-.

Mystiek

Bij Ankh-Hermes verscheen onlangs een tweede, vermeerderde druk van de symbolische roman 'Er wordt op u gewacht' van Raimond Bernard, pseudoniem van de erudiete veelschrijver Henri van Praag. De eerste druk zag al het licht in 1953, toen nog enkel onder die schuilnaam Raimond Bernard. Ook werden in de roman de namen van personen en enkele plaatsen gewijzigd, omdat de beschreven gebeurtenissen berusten op waar gebeurde voorvallen uit het leven van de schrijver. De mythen en sprookjes die in het boek ver-

Een symbolische roman

vlochten zijn stammen uit China, India en Oost-Afrika. De roman, die geheel berust op de reïncarnatie-overtuiging, geeft de levensechte geschiedenis weer van mensen wier lot op wonderlijke wijze met elkaar verbonden blijkt.

Joodse en Chinese mystiek – waarvan prof. drs. H. van Praag een kenner bij uitstek is: hij bewerkte o.a. de Tao-Tè-Tjing van Lao-Tseu en is momenteel bezig aan een studie over 'De joden in China' – geven de sleutel tot de raadselachtige ervaringen van de hoofdpersonen. Zo wordt een grote rol gespeeld door de legendarische Adam Kadmon, de oermens, voor wie kenmerkend is dat hij plotseling verschijnt en weer verdwijnen kan.

De tien verhalen in deze roman zijn in feite een symbolische zoektocht van de mens naar zijn verloren tegendeel (het verloren paradijs, de eenheid van Yin en Yang, de androgyne mens, Jung's animus en anima, het Genesis-verhaal waarin Adam aanvankelijk ook manlijk en vrouwelijk was).

Niet altijd even gemakkelijk om te lezen, maar voor geïnteresseerden een leerzame bijdrage tot de kennis van de mystiek en het occulte leven.

'Er wordt op u gewacht' van Raimond Bernard verscheen bij Ankh-Hermes, Deventer 1986, 181 blz. Prijs f 29,80.

Franse Antillen

Nadat uitgeverij In de Knipscheer in 1983 de roman 'Horizont' ('een zwarte Odyssee' aldus De Volkskrant destijds) van Simone Schwartz-Bart had uitgebracht, kwam ze in januari jl. met een tweede boek van deze auteur; een vertaling van 'Pluie et vent sur Télumée Miracle' (Parijs 1972) onder de titel 'Wind en zeil'. Een zowel poëtische als realistische roman van de Caribische schrijfster, waarin zij de hoofdpersoon Télumée het levensverhaal laat vertellen van haar grootmoeder Toussine Lougandor, genoemd 'Koningin Zonder naam', haar moeder, de altijd zingende wasvrouw Victoire, en zichzelf.

Deze drie generaties vrouwen – Toussine's moeder maakte nog de slavernij mee – leidden elk een vrij, ongebonden leven in de kleine dorpsgemeenschappen op Guadeloupe. In hun leven wisselen periodes met veel liefde en geluk (nooit materiële rijkdom) zich af met tijden van intens verdriet en bijna ondraaglijke armoede. Maar of ze nu een gepacht lapje grond bewerken of voor de nakomelingen van de blanke meesters de was doen of het suikerriet kappen, de vrouwen handhaven altijd hun trotse waardigheid en oersterke levenswil.

Wanneer ook Télumée een tijd dagelijks vanaf vier uur 's ochtends riet moet gaan kappen om in leven te kunnen blijven, vertelt ze: 'Ik kwam op de velden van de fabriek en zwaaide met

mijn kapmes om net als iedereen mijn verdriet aan stukken te hakken; iemand zette een lied in en het verdriet van iedereen verdronk in het gezang en zo was het leven in de suikerrietvelden.' En verder (waarin tevens de titel van het boek duidelijk wordt): 'In het vuur van de hemel en de stekels zweette ik al het water uit dat mijn moeder in mijn lichaam had gedaan. En eindelijk begreep ik wat een neger eigenlijk is: zowel wind als zeil, trommel en danser tegelijk, een eerste klas beduvelaar die het goede dat op sommige plekken uit de hemel komt vallen met volle manden oogst, en het goede dat niet uit de lucht op hem neer komt zelf maakt, om tenminste iets te hebben wanneer hij niets heeft.'

'Wind en zeil' van Simone Schwartz-Bart verscheen bij In de Knipscheer, Haarlem 1986, 255 blz. Prijs f 29,50.

Wim Heij
Frank Spoelstra

Rectificatie

Het vorige nummer van EGO (maart 1987) startte met een artikel over vegetarisch eten in dienst. Direct in de eerste zin (op pagina 2) bleef helaas een storende zetfout staan. Deze zin luidde: 'Volgens onderzoek zijn er in Nederland zo'n twee- tot drieduizend vegetariërs.' Uiteraard moet dit aantal zijn: twee- tot driehonderdduizend.

